

บทที่ 2

ความผิดและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการบังคับใช้โทษจำคุก ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2534

ประเทศไทยได้เริ่มนำมาตรการความรับผิดทางอาญาเข้ามาใช้เพื่อสร้างความเชื่อถือให้แก่การใช้เช็คภายหลังจากการบังคับใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 ว่าด้วยเรื่องตัวเงินมาเป็นระยะเวลากว่า 25 ปี โดยเริ่มใช้กฎหมายที่มีโทษทางอาญากับการใช้เช็คครั้งแรกในวันที่ 13 ตุลาคม 2497 ได้แก่พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2497 การยกร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ประเทศไทยได้นำกฎหมายของประเทศฝรั่งเศส คือกฎหมายฝรั่งเศสฉบับลงวันที่ 30 ตุลาคม 2478 มาเป็นแบบอย่างในการพิจารณาและได้บัญญัติลักษณะความผิดไว้ทำนองเดียวกับกฎหมายของประเทศฝรั่งเศส¹ กฎหมายฉบับแรกนี้ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมเพียงครั้งเดียวโดยประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 196 เมื่อปี พ.ศ. 2515

ปัจจุบัน กฎหมายที่กำหนดโทษทางอาญาอันเนื่องมาจากการใช้เช็ค ได้แก่พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2534* แม้ว่าการนำโทษทางอาญามาใช้จะเป็นมาตรการที่ได้รับการยอมรับว่าทำให้เกิดความมั่นใจแก่ผู้ทรงเช็คผู้เป็นเจ้าของนี้ที่จะยอมรับเช็คชำระหนี้แทนเงินสด เพราะกฎหมายให้หลักประกันแก่ผู้ทรงเช็คโดยชอบด้วยกฎหมายว่าหากธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็คแล้ว ผู้สั่งจ่ายอาจต้องรับผิดทางอาญาตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว อย่างไรก็ตาม มาตรการบังคับใช้โทษทางอาญาเพื่อสร้างความเชื่อถือให้แก่เช็คนั้น ถ้านับจนถึงปัจจุบันกฎหมายฉบับนี้มีอายุยืนยาวกว่าครึ่งศตวรรษ แม้ว่าจะได้มีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายให้มีความเหมาะสมกับสภาพความผิดตลอดจนถึงสภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอยู่บ้าง แต่ก็ได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในส่วนที่เป็นสาระสำคัญแต่อย่างใด

¹ สง่า ดวงอำพร, คำอธิบายกฎหมายเกี่ยวกับเช็ค การสอบสวน และดำเนินคดี (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์แม่บ้านการเรือน, 2519), หน้า 10.

* ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้เขียนขอใช้คำว่า "พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค" แทนพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2534 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน

ทั้งนี้ โดยที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาถึงความเหมาะสมของการกำหนดความผิดอาญา โดยเฉพาะการกำหนดโทษจำคุกในกรณีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คที่มีความเหมาะสมหรือไม่เพียงใด ในเบื้องต้นจึงจำเป็นต้องทราบถึงลักษณะของความผิดอาญาตามกฎหมายว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันนี้ก่อน ไม่ว่าจะเป็นเรื่ององค์ประกอบของความผิด การกำหนดโทษตามพระราชบัญญัตินี้ รวมถึงขั้นตอนการดำเนินคดีอาญาต่อผู้ต้องหาหรือจำเลย รวมทั้งสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการบังคับใช้กฎหมายฉบับดังกล่าว เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ถึงความเหมาะสมของกฎหมายว่ามีความเหมาะสมหรือไม่เพียงใดในปัจจุบัน ดังปรากฏรายละเอียดตามหัวข้อที่จะกล่าวต่อไปนี้

2.1 หลักเกณฑ์ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2534

2.1.1 เจตนารมณ์ของกฎหมาย

พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 28 สิงหาคม 2534 เป็นต้นมา นับจนถึงปัจจุบันในปี พ.ศ. 2549 เป็นระยะเวลากว่า 15 ปี โดยกฎหมายได้บัญญัติให้ยกเลิกพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2497 และประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 196 และให้ใช้กฎหมายฉบับนี้แทน สำหรับเหตุผลในการตราพระราชบัญญัติ คือ “โดยที่พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2497 ใช้บังคับมานานแล้ว สมควรปรับปรุงกฎหมายให้มีความชัดเจนว่า การออกเช็คที่จะมีความผิดตามพระราชบัญญัตินี้จะต้องเป็นการออกเช็คเพื่อให้มีผลผูกพันและบังคับชำระหนี้ได้ตามกฎหมายเท่านั้น และกำหนดให้มีระวางโทษปรับไม่เกินหกหมื่นบาท เพื่อให้คดีความผิดตามพระราชบัญญัตินี้อยู่ในอำนาจพิจารณาพิพากษาของศาลแขวง ทั้งให้การปล่อยชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยจะกระทำโดยไม่มีหลักประกันก็ได้ แต่ถ้าจะมีหลักประกัน หลักประกันจะต้องไม่เกินหนึ่งในสามของจำนวนเงินตามเช็ค นอกจากนี้สมควรกำหนดให้การฟ้องคดีแพ่งตามเช็คที่มีจำนวนเงินไม่เกินอำนาจพิจารณาพิพากษาของผู้พิพากษาคนเดียวสามารถฟ้องรวมไปกับคดีสวนอาญาได้” จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการบัญญัติพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ ขึ้นมาใช้บังคับแทนกฎหมายที่มีอยู่เดิมนั้นมุ่งเน้นเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในการบังคับใช้กฎหมายฉบับเดิมหลายประการ คือ

ประการแรก แต่เดิมตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2497 นั้นมิได้บัญญัติว่าการออกเช็คที่จะเป็นความผิดตามพระราชบัญญัตินี้จะต้องเป็นการออกเช็คเพื่อให้มีผลผูกพันและบังคับชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย ดังเช่นที่แก้ไขเพิ่มเติมใน พ.ศ. 2534 ส่งผลให้การออกเช็คทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นการออกเพื่อจุดประสงค์ใดก็เป็นความผิดอาญาทั้งสิ้น หากเข้าองค์ประกอบตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ใน มาตรา 3² ซึ่งทำให้การกระทำบางอย่าง อาทิเช่น การออกเช็คเพื่อแลกเงินสด ถือเป็นความผิดอาญาหากเช็คถูกรณาคารปฏิเสธการจ่ายเงิน ทั้งที่จริงแล้วการออกเช็คเพื่อแลกเงินสดดังกล่าวมิได้เป็นการออกเช็คโดยมีวัตถุประสงค์เป็นการชำระหนี้แต่อย่างใด หากแต่เป็นการออกเช็คเพื่อก่อให้เกิดหนี้ระหว่างกันของผู้ออกเช็คและผู้รับเช็ค เมื่อพิจารณาถึงเจตนารมณ์ของกฎหมายที่ประสงค์จะใช้มาตรการทางอาญาต่อผู้ออกเช็คชำระหนี้เพื่อให้เกิดความเชื่อถือในเช็คซึ่งเป็นตราสารเปลี่ยนมือ การที่บทบัญญัติของกฎหมายมิได้กล่าวไว้โดยชัดแจ้ง อาจทำให้เกิดปัญหาในการตีความและบังคับใช้กฎหมายขึ้นได้ในทางปฏิบัติ ดังนั้น การที่มีการเพิ่มเติมบทบัญญัติในส่วนการกระทำที่จะถือเป็นความผิดอาญาให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น กล่าวคือ เฉพาะการออกเช็คเพื่อชำระหนี้ที่มีอยู่จริงและบังคับได้ตามกฎหมายเท่านั้นจึงจะเป็นความผิดทางอาญา ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ จึงทำให้เกิดความชัดเจนและแน่นอนยิ่งขึ้นในการกำหนดว่าการกระทำใดจึงจะเป็นความผิดทางอาญาตามกฎหมายฉบับนี้

² มาตรา 3 ผู้ใด

- (1) ออกเช็คโดยเจตนาที่จะไม่ให้มีการใช้เงินตามเช็คนั้น
- (2) ออกเช็คโดยขณะที่ออกไม่มีเงินอยู่ในบัญชี อันจะพึงให้ใช้เงินได้
- (3) ออกเช็คให้ใช้เงินมีจำนวนสูงกว่าจำนวนเงินที่มีอยู่ในบัญชี อันจะพึงให้ใช้เงินได้ในขณะที่ออกเช็คนั้น
- (4) ถอนเงินทั้งหมด หรือแต่บางส่วนออกจากบัญชี อันจะพึงให้ใช้เงินตามเช็คจนจำนวนเงินเหลือไม่เพียงพอที่จะใช้เงินตามเช็คได้ หรือ
- (5) ห้ามธนาคารมิให้ใช้เงินตามเช็คนั้นโดยเจตนาทุจริต

ถ้าธนาคารปฏิเสธไม่จ่ายเงินตามเช็คนั้น มีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกินสองเท่าของจำนวนเงินที่ระบุในเช็ค แต่ต้องไม่น้อยกว่าหนึ่งหมื่นบาท หรือจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือทั้งจำทั้งปรับ

ประการที่สอง เดิมพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2497 มาตรา 3 วรรคสอง ระบุว่าโทษปรับไว้ไม่เกินสองเท่าของจำนวนเงินที่ระบุในเช็ค แต่ต้องไม่น้อยกว่าหนึ่งหมื่นบาท หรือจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือทั้งจำทั้งปรับ เมื่อพิจารณาประกอบ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 17 ที่บัญญัติถึงเขตอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีของศาลแขวง ระบุว่าศาลแขวงมีอำนาจพิจารณาคดีและมีอำนาจทำการไต่สวนหรือมีคำสั่งใด ๆ ซึ่งผู้พิพากษาคนเดียวมีอำนาจตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 24 และ 25 วรรคหนึ่ง³ จะเห็นได้ว่าตามบทกำหนดโทษในกฎหมายเดิมกำหนดโทษจำคุกไว้ไม่เกินหนึ่งปี ซึ่งหากพิจารณาแต่เฉพาะระวางโทษจำคุกเพียงอย่างเดียว คดีดังกล่าวจะอยู่ในอำนาจพิจารณาพิพากษาของศาลแขวง แต่เมื่อโทษปรับระวางโทษไว้ไม่เกินสองเท่าของจำนวนเงินที่ระบุในเช็ค มีผลทำให้คดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คในกฎหมายเดิมคดีใด ถ้าจำนวนเงินที่ระบุไว้ในเช็คมีจำนวนมากกว่า 30,000 บาท จะทำให้ระวางโทษปรับอย่างสูงเกิน 60,000 บาท ซึ่งทำให้ศาลแขวงไม่สามารถพิจารณาพิพากษาคดีดังกล่าวได้ เพราะเกินจำนวนที่บัญญัติไว้ในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 24 (5) ผู้เสียหายหรือพนักงานอัยการจำเป็นต้องฟ้องคดีต่อศาลอาญาหรือศาลจังหวัดแล้วแต่กรณี อันก่อให้เกิดความแตกต่างในการดำเนินกระบวนการพิจารณา อาทิเช่น เมื่อเป็นคดีที่อยู่ในเขตอำนาจของศาลจังหวัดแล้วจะไม่สามารถ

³ มาตรา 24 ให้ผู้พิพากษาคนหนึ่งมีอำนาจดังต่อไปนี้

- (1) ออกหมายเรียก หมายอาญา หรือหมายสั่งให้ส่งคนมาจากหรือไปยังจังหวัดอื่น
- (2) ออกคำสั่งใด ๆ ซึ่งมีโทษเป็นไปในทางวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาท

มาตรา 25 ในศาลชั้นต้น ผู้พิพากษาคนเดียวเป็นองค์คณะมีอำนาจเกี่ยวแก่คดีซึ่งอยู่ในอำนาจของศาลนั้นดังต่อไปนี้

- (1) ไต่สวนและวินิจฉัยชี้ขาดคำร้องหรือคำร้องขอที่ยื่นต่อศาลในคดีทั้งปวง
- (2) ไต่สวนและมีคำสั่งเกี่ยวกับวิธีการเพื่อความปลอดภัย
- (3) ไต่สวนมูลฟ้องและมีคำสั่งในคดีอาญา
- (4) พิจารณาพิพากษาคดีแพ่งซึ่งราคาทรัพย์สินที่พิพาทหรือจำนวนเงินที่ฟ้องไม่เกินสามแสนบาท ราคาทรัพย์สินที่พิพาทหรือจำนวนเงินดังกล่าวอาจขยายได้โดยการตราเป็นพระราชกฤษฎีกา
- (5) พิจารณาพิพากษาคดีอาญาซึ่งกฎหมายกำหนดอัตราโทษอย่างสูงไว้ให้จำคุกไม่เกินสามปีหรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ แต่จะลงโทษจำคุกเกินหกเดือนหรือปรับเกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับซึ่งโทษจำคุกหรือปรับอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่างเกินอัตราที่กำหนดมาแล้วไม่ได้

นำกระบวนการวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวง⁴ มาใช้บังคับกับความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คคตินั้น ๆ ได้ เป็นผลให้การดำเนินกระบวนการวิธีพิจารณาความอาญาที่เกิดจากการใช้เช็คมีความแตกต่างกัน อันอาจถูกวิจารณ์ได้ว่าเป็นกรณีที่ให้หลักประกันสิทธิของจำเลยในการดำเนินคดีอาญาแก่จำเลยไม่เท่าเทียมกันทั้ง ๆ ที่เป็นการความผิดภายใต้พระราชบัญญัติเดียวกัน ดังนั้น การกำหนดให้มีระวางโทษปรับไม่เกินหกหมื่นบาท เพื่อให้คดีความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นการสั่งจ่ายเช็คจำนวนเงินมากน้อยเพียงใดอยู่ในอำนาจพิจารณาพิพากษาของศาลแขวงจึงช่วยจัดปัญหาดังกล่าวให้หมดสิ้นไป ทั้งยังสามารถดำเนินกระบวนการพิจารณาไปได้อย่างรวดเร็วภายใต้กระบวนการวิธีพิจารณาความอาญาซึ่งกำหนดขึ้นเฉพาะในศาลแขวงอีกประการหนึ่งด้วย

ประการที่สาม ระยะเวลาในการควบคุมตัวผู้ต้องหา กล่าวคือ ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2497 แก้ไขเพิ่มเติมโดยประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 196⁵ แบ่งลักษณะการควบคุมตัวออกเป็นสองกรณีโดยอาศัยจำนวนเงินในเช็คเป็นเกณฑ์ กล่าวคือ ถ้าจำนวนเงินตามเช็คแต่ละฉบับหรือหลายฉบับรวมกันไม่เกิน 50,000 บาท จะควบคุมตัวผู้ต้องหาไว้ได้เฉพาะเพื่อถามคำให้การและที่จจะรู้ตัวว่าเป็นใคร และที่อยู่ของเขา

⁴ ดูพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาคดีอาญาในศาลแขวง พ.ศ. 2499

⁵ มาตรา 5 การควบคุมตัวผู้ต้องหาว่ากระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ให้ปฏิบัติดังนี้

(1) ถ้าจำนวนเงินที่ระบุในเช็คแต่ละฉบับ หรือหลายฉบับรวมกันไม่เกิน 50,000 บาท ให้ควบคุมไว้ได้เท่าเวลาที่จะถามคำให้การและที่จจะรู้ตัวว่าเป็นใคร และที่อยู่ของเขาอยู่ที่ไหนเท่านั้น

(2) ถ้าจำนวนเงินที่ระบุในเช็คแต่ละฉบับ หรือหลายฉบับรวมกันเกินกว่า 50,000 บาท การควบคุมผู้ต้องหาให้เป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา แต่ถ้าผู้ต้องหายื่นคำร้องขอให้ปล่อยชั่วคราว ให้พนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการสั่งปล่อยชั่วคราว โดยมีประกันหรือหลักประกันไม่เกินจำนวนเงินตามเช็ค

ในกรณีที่ผู้ต้องหาว่ากระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ได้กระทำความผิดกฎหมายอื่นด้วย ให้ปฏิบัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ถ้าผู้กระทำความผิดตามมาตรา 3 ได้นำเงินตามเช็คไปชำระแก่ผู้ทรงเช็ค หรือแก่ธนาคารเพื่อจ่ายเงินตามเช็คภายใน 15 วัน นับแต่วันที่ผู้ทรงเช็คได้บอกกล่าวให้ผู้ออกเช็คได้รับทราบ ว่าธนาคารปฏิเสธไม่จ่ายเงิน ให้คดีเป็นอันเลิกกันตามความหมายแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

อยู่ที่ไหนเท่านั้น แต่ถ้าจำนวนเงินตามเช็คแต่ละฉบับหรือหลายฉบับรวมกันเกินกว่า 50,000 บาท จะต้องใช้วิธีการควบคุมตัวตามที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาบัญญัติ แต่ตามกฎหมายใหม่ได้บัญญัติให้การควบคุมตัวผู้ต้องหาไม่ว่าจะสั่งจ่ายเช็คพิพาทจำนวนเท่าใดจะอยู่ภายใต้บทบัญญัติของพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาคดีอาญาในศาลแขวง พ.ศ. 2499 ทั้งหมด จึงไม่เกิดปัญหาการปฏิบัติกับผู้ต้องหาที่ไม่เท่าเทียมกันภายใต้ความผิดตามกฎหมายฉบับเดียวกันอีกต่อไป

ประการที่สี่ การปล่อยชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยจะกระทำโดยไม่มีหลักประกันก็ได้ แต่ถ้าจะมีหลักประกัน หลักประกันจะต้องไม่เกินหนึ่งในสามของจำนวนเงินตามเช็ค กล่าวคือ แต่เดิมตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2497 มาตรา 5 (2) ซึ่งมาตรานี้ถูกแก้ไขเพิ่มเติมโดยประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 196 ข้อ 1 บัญญัติถึงกรณีการปล่อยชั่วคราวไว้โดยกำหนดให้มีประกันหรือหลักประกันไม่เกินจำนวนเงินตามเช็ค ดังนั้น จะเห็นได้ว่าตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ ได้กำหนดหลักเกณฑ์เรื่องหลักประกันไว้ผ่อนปรนจากกฎหมายเดิมอันทำให้ผู้ต้องหามีโอกาสที่จะได้รับการปล่อยชั่วคราวได้ง่ายมากขึ้น

ประการสุดท้าย กำหนดให้การฟ้องคดีแพ่งตามเช็คที่มีจำนวนเงินไม่เกินอำนาจพิจารณาพิพากษาของผู้พิพากษาคนเดียวสามารถฟ้องรวมไปกับคดีส่วนอาญาได้ ซึ่งคดีอาญาตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คนี้ไม่ถือเป็นคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องกับคดีอาญาแต่อย่างใด ดังนั้น ตามกฎหมายเดิม หากผู้เสียหายหรือโจทก์ประสงค์จะเรียกเงินตามเช็คจะต้องฟ้องเป็นคดีแพ่งต่างหากจากคดีอาญา หลักเกณฑ์ส่วนที่บัญญัติเพิ่มเติมนี้ทำให้สามารถฟ้องคดีแพ่งเรียกเงินตามเช็คต่อศาลแขวงได้ ทั้งนี้อยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าจำนวนเงินในเช็คแต่ละฉบับหรือหลายฉบับรวมกันจะต้องไม่เกินจำนวนเงินที่ผู้พิพากษาคนเดียวมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งได้ ซึ่งก็คือไม่เกินจำนวนเงิน 300,000 บาท ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 25 (4) ผลที่ตามมาคือจะช่วยประหยัดเวลา ค่าใช้จ่าย และเพิ่มความสะดวกในการพิจารณาพิพากษาทั้งในคดีส่วนแพ่งและส่วนอาญาได้มากขึ้นกว่าเดิมในกรณีที่จำนวนเงินตามเช็คที่พิพาทกันนั้นมีจำนวนไม่สูงมาก

2.1.2 องค์ประกอบของความผิด

พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ ได้บัญญัติถึงการกระทำที่ถือเป็นความผิดอาญาตามพระราชบัญญัตินี้ไว้ในมาตรา 4 อนุมาตรา 1 ถึง 5 ดังนั้นในเบื้องต้นจึงต้องพิจารณาตามหลักกฎหมายอาญาทั่วไปว่าด้วยเรื่ององค์ประกอบของความผิด คือ การกระทำใดจะเป็นความผิดทางอาญาได้ การกระทำนั้นต้องครบองค์ประกอบของความผิดตามที่กฎหมายบัญญัติ กล่าวคือ มีตัวผู้กระทำ มีการกระทำอันเป็นความผิดอาญา ผู้กระทำการทำความผิดดังกล่าวโดยเจตนา และการกระทำดังกล่าวไม่มีกฎหมายยกเว้นความผิดหรือยกเว้นโทษไว้⁶ การกระทำนั้น ๆ จึงจะถือว่าเป็นความผิดอาญาตามกฎหมาย โดยสามารถแยกพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

2.1.2.1 ผู้ใดออกเช็ค

ความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ เป็นความผิดอาญา ซึ่งตามมาตรา 4 ได้กำหนดให้บุคคลผู้ที่จะมีความรับผิดชอบพระราชบัญญัตินี้ต้องเป็นบุคคลที่ออกเช็คเท่านั้น โดยที่ผู้ออกเช็คจะเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลก็ได้ แต่ในกรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิดโดยผู้แทนของนิติบุคคลได้สั่งจ่ายเช็คในนามของนิติบุคคลเพื่อประโยชน์ของนิติบุคคล และอยู่ภายใต้ขอบวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลนั้น เนื่องจากโดยสภาพของนิติบุคคลเป็นบุคคลที่สมมติขึ้นในทางกฎหมาย⁷ ดังนั้น จึงไม่สามารถลงโทษจำคุกกับนิติบุคคลได้ ทั้งนี้ การบังคับโทษจำคุกนั้นโดยสภาพแล้วมีแต่บุคคลธรรมดาเท่านั้นที่อาจถูกบังคับโทษจำคุกได้⁸ การลงโทษนิติบุคคลผู้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ คงกระทำได้เพียงนำโทษปรับมาใช้บังคับแก่การกระทำความผิดของนิติบุคคลผู้สั่งจ่ายเช็คเท่านั้น ซึ่งเป็นการลงโทษนิติบุคคลเพียงเท่าที่สภาพแห่งการลงโทษจะเปิดช่อง

⁶ เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์, คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 63.

⁷ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 65 และมาตรา 66

⁸ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 67 บัญญัติว่า "ภายใต้บังคับมาตรา 66 นิติบุคคลย่อมมีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา เว้นแต่สิทธิและหน้าที่ซึ่งโดยสภาพจะพึงมีพึงเป็นได้เฉพาะแก่บุคคลธรรมดาเท่านั้น"

ได้⁹ นอกจากนี้ผู้แทนของนิติบุคคลจะต้องร่วมรับผิดชอบกับนิติบุคคลด้วยหรือไม่นั้น ตามแนวคำพิพากษาฎีกาวินิจฉัยว่าเมื่อบริษัทเป็นนิติบุคคล การดำเนินกิจการอันเป็นความประสงค์ของบริษัทย่อมแสดงออกโดยผู้แทนของนิติบุคคลนั้น เมื่อผู้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคลได้เซ็นชื่อส่งจ่ายเงินในเช็คมีจำนวนเงินสูงกว่าจำนวนเงินที่มีอยู่ในบัญชีอันจะพึงให้ใช้เงินได้ในขณะออกเช็คโดยเจตนาที่จะไม่ให้มีการใช้เงินตามเช็คนั้นก็ถือว่าผู้แทนของนิติบุคคลนั้นเป็นตัวการร่วมกับนิติบุคคลด้วย¹⁰

คำว่า "ผู้ใดออกเช็ค" ที่บัญญัติไว้ในตอนต้นของมาตรา 4 หมายความว่า "ผู้ที่ลงลายมือชื่อเป็นผู้ส่งจ่าย" ผู้อื่นที่ลงลายมือชื่อในเช็ค อาทิเช่น ผู้สลักหลัง ผู้อาวัล หรือบุคคลอื่นใดที่ลงลายมือชื่อในเช็คไม่ถือว่าเป็นผู้ออกเช็คตามความหมายในพระราชบัญญัติฉบับนี้ ดังนั้น ความรับผิดชอบในความในเช็คของบุคคลอื่นที่ลงลายมือชื่อในเช็คนอกจากผู้ส่งจ่ายเช็คจะต้องพิจารณาตามสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบตามกฎหมายแพ่งดังที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยเรื่องตัวเงิน¹¹ โดยบุคคลดังกล่าวหาต้องรับผิดชอบทางอาญาแต่อย่างใดไม่ เว้นแต่กรณีและผู้สลักหลัง ผู้อาวัลหรือบุคคลอื่นใดนั้นจะกระทำการในลักษณะที่เป็นตัวการร่วมกับผู้ส่งจ่ายโดยมีเจตนาที่จะไม่ให้มีการใช้เงินตามเช็ค บุคคลดังกล่าวก็จะต้องรับผิดชอบอาญาอันเนื่องมาจากการใช้เช็คด้วย¹²

2.1.2.2 เพื่อชำระหนี้ที่มีอยู่จริงและบังคับได้ตามกฎหมาย

องค์ประกอบความผิดในส่วนนี้เป็นส่วนที่ถูกบัญญัติเพิ่มเติมขึ้นมาในพระราชบัญญัติด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งในการพิจารณาว่าการออกเช็คนั้นจะเป็นความผิดหรือไม่ กล่าวคือ หากขาดองค์ประกอบในส่วนที่เป็นการชำระหนี้ที่มีอยู่จริงและบังคับได้ตามกฎหมายแล้ว

⁹ ประสิทธิ์ ไชวโกลกุล, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติบุคคลและความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2543), หน้า 188.

¹⁰ คำพิพากษาฎีกาที่ 59/2507 และคำพิพากษาฎีกาที่ 6064/2545

¹¹ ดูประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 900 วรรคแรก

¹² คำพิพากษาฎีกาที่ 3664/2530 และคำพิพากษาฎีกาที่ 681/2522

จะทำให้การออกเช็คที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินไม่เป็นความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ซึ่งสามารถแยกพิจารณาได้ดังนี้

(ก) การออกเช็คต้องเป็นไปเพื่อชำระหนี้

ความหมายของคำว่า "เพื่อชำระหนี้" นั้น หมายถึง ขณะที่ผู้ออกเช็คได้ออกเช็คส่งจ่ายเงินให้แก่ผู้ทรงหนี้ เช็คที่ออกดังกล่าวต้องเป็นเช็คที่ออกเพื่อชำระหนี้ ไม่ว่าจะเป็หนี้อันเกิดจากนิติกรรมหรืออาจเป็นหนี้ที่เกิดจากนิติเหตุก็ได้ บทบัญญัติส่วนนี้แตกต่างไปจากพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฉบับเดิม เนื่องจากตามกฎหมายเดิมมิได้บัญญัติองค์ประกอบความผิดในลักษณะที่จำกัดเช่นนี้ไว้ ทำให้การออกเช็คซึ่งไม่ว่าจะเป็นการออกเช็คเพื่อจุดประสงค์ใดก็ตาม ถ้าเป็นการออกเช็คที่สามารถเรียกร้องบังคับกันได้ตามกฎหมายแล้ว หากธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็คก็ทำให้ผู้ออกเช็คมีความรับผิดทางอาญาเกิดขึ้นทันที ในกรณีเข้าองค์ประกอบประการใดประการหนึ่งดังที่บัญญัติไว้ในกฎหมายเดิม

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดจากการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติใหม่ในส่วนนี้ คือ กรณีของการออกเช็คเพื่อแลกเงินสด ซึ่งแต่เดิมเป็นความผิดอาญาหากธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงิน แต่ตามกฎหมายที่แก้ไขใหม่ไม่เป็นความผิดอาญาอีกต่อไป เนื่องจาก การออกเช็คเพื่อแลกเงินสดถือเป็นการออกเช็คเพื่อชำระหนี้ระหว่างผู้ออกเช็คและผู้รับเช็คซึ่งเป็นผู้จ่ายเงินสดให้แก่ผู้ออกเช็ครับไป ก่อนที่จะมีการออกเช็คยังไม่มีหนี้ต่อกันเกิดขึ้นระหว่างผู้ออกเช็คและผู้รับเช็ค จึงถือไม่ได้ว่าผู้ออกเช็คได้ออกเช็คเพื่อชำระหนี้ที่มีอยู่จริงให้แก่ผู้รับเช็ค ทำให้การกระทำไม่ครบองค์ประกอบของความผิดตามมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค¹³ หรือในกรณีของการออกเช็คเพื่อเป็นประกันหนี้ เช่น ในสัญญาผู้ระบุว่าจำเลยออกเช็คให้โจทก์เพื่อเป็นประกัน มิได้ออกเช็คเพื่อชำระหนี้แล้ว จำเลยก็ไม่มีผิด¹⁴ เป็นต้น

(ข) มูลหนี้ตามเช็คต้องมีอยู่จริง

หมายความว่าในขณะที่ออกเช็คผู้ออกเช็คเป็นหนี้ผู้รับเช็คอยู่ก่อนแล้วจึงได้ออกเช็คเพื่อชำระหนี้ให้แก่ผู้รับเช็ค ตัวอย่างเช่น ในกรณีการออกเช็คเพื่อแลกเงิน

¹³ คำพิพากษาฎีกาที่ 1525/2535 (ประชุมใหญ่) และคำพิพากษาฎีกาที่ 2394/2535

¹⁴ คำพิพากษาฎีกาที่ 1351/2542

สดแม้จะไม่ถือว่าเป็นการออกเช็คเพื่อชำระหนี้ดังกล่าวมาแล้ว แต่การออกเช็คเพื่อแลกเงินสดนั้นก็เป็นการสร้างนิติสัมพันธ์ในทางสัญญาขึ้นระหว่างผู้ออกเช็คและผู้รับเช็คซึ่งเป็นผู้ให้เงินสดว่าเช็คที่ออกนั้นจะสามารถนำไปขึ้นเงินเมื่อถึงกำหนดระยะเวลาที่ลงในเช็คได้ ดังนั้น ต่อมาถ้าเช็คที่ออกเพื่อแลกเงินสดนั้นเรียกเก็บเงินไม่ได้และผู้ออกเช็คได้ออกเช็คฉบับใหม่เพื่อชำระหนี้ดังกล่าวถือว่าเช็คที่ออกให้ใหม่นี้เป็นเช็คที่ออกเพื่อชำระหนี้ในมูลหนี้ตามเช็คที่ถูกระงับการปฏิเสธการจ่ายเงินซึ่งเป็นหนี้ที่มีอยู่ก่อนแล้วอันเป็นมูลหนี้ที่มีอยู่จริง จึงเป็นความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค¹⁵ เป็นต้น

(ค) มูลหนี้ตามเช็คต้องบังคับได้ตามกฎหมาย

การออกเช็คที่จะครบองค์ประกอบความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค นั้น นอกจากจะต้องเป็นการออกเช็คเพื่อชำระหนี้ที่มีอยู่จริงแล้ว มูลหนี้ยังต้องเป็นมูลหนี้ที่สามารถบังคับได้ตามกฎหมายด้วย กล่าวคือ มูลหนี้จะต้องเป็นมูลหนี้ที่สมบูรณ์ ต้องชอบด้วยกฎหมาย นอกจากนี้ยังรวมถึงมูลหนี้ที่ต้องทำตามแบบหรือต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือถึงจะฟ้องร้องบังคับคดีกันได้ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ด้วย เช่น เช็คที่ออกเพื่อชำระหนี้กู้ยืมเงินที่มีจำนวนตั้งแต่ 50 บาท ขึ้นไปโดยไม่มีหลักฐานการกู้ยืมเป็นหนังสือลงลายมือชื่อผู้ยืมซึ่งเป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบเป็นสำคัญ ถือว่าเป็นเช็คที่ออกเพื่อชำระหนี้ที่ไม่อาจบังคับได้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 653 ไม่เป็นความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค¹⁶ และมูลหนี้ตามเช็คที่ต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือนั้น หลักฐานดังกล่าวต้องมีอยู่ก่อนวันที่ลงในเช็คด้วย จึงจะถือว่าเป็นการออกเช็คเพื่อชำระหนี้ที่มีอยู่จริงและบังคับได้ตามกฎหมาย¹⁷

กรณีที่กฎหมายบังคับว่าต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือลงลายมือชื่อฝ่ายที่ต้องรับผิดชอบนั้นจะฟ้องร้องบังคับคดีไม่ได้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น ได้แก่

- สัญญาจะซื้อจะขายอสังหาริมทรัพย์ หรือสังหาริมทรัพย์ชนิดพิเศษตามมาตรา 456

¹⁵ คำพิพากษาฎีกาที่ 2921/2540 และคำพิพากษาฎีกาที่ 7569/2541

¹⁶ คำพิพากษาฎีกาที่ 1414/2536

¹⁷ คำพิพากษาฎีกาที่ 3722/2538

- สัญญาซื้อขายสังหาริมทรัพย์ซึ่งมีราคาตั้งแต่ 20,000 บาทขึ้นไปตามมาตรา 456 วรรคท้าย
- สัญญาเช่าอสังหาริมทรัพย์ตามมาตรา 538
- สัญญากู้ยืมเงินที่มีจำนวนตั้งแต่ 2,000 บาทขึ้นไปและการนำสืบการใช้เงินตามมาตรา 653
- สัญญาค้ำประกันตามมาตรา 680
- การตั้งตัวแทนในกิจการที่ต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือตามมาตรา 798 วรรคสอง
- สัญญาประนีประนอมยอมความตามมาตรา 851
- สัญญาประกันภัยตามมาตรา 867
- สัญญาแบ่งมรดกตามมาตรา 1750 วรรคสอง

นอกจากนี้นิติกรรมหรือสัญญาที่ต้องทำตามแบบหากมิได้ทำกฎหมายบัญญัติให้นิติกรรมหรือสัญญานั้นตกเป็นโมฆะ¹⁸ เชื้อคที่ออกเพื่อชำระหนี้ดังกล่าวก็คือเป็นเชื้อคที่ออกเพื่อชำระหนี้ที่ไม่สามารถบังคับได้ตามกฎหมายเช่นกัน ซึ่งได้แก่กรณีดังต่อไปนี้

- สัญญาเช่าซื้อตามมาตรา 572 ต้องทำเป็นหนังสือ
- สัญญาซื้อขาย แลกเปลี่ยน ให้อสังหาริมทรัพย์หรือสังหาริมทรัพย์ชนิดพิเศษตามมาตรา 456 และมาตรา 525 ต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่
- สัญญาจำนองตามมาตรา 714 ต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่

เชื้อคซึ่งชำระหนี้ตามตราสารที่มีได้ปิดอาคารเสตมปีตามประมวลรัษฎากร¹⁹ ถ้ามิได้ปิดอาคารเสตมปีก็ไม่สามารถรับฟังเป็นพยานหลักฐานในคดีแพ่งได้ เชื้อคที่ออกเพื่อชำระหนี้ดังกล่าวก็เป็นเชื้อคที่ไม่สามารถบังคับกันได้ตามกฎหมายเช่นกัน เช่น สัญญาเช่าซื้อที่มีได้ปิดอาคารเสตมปีต้องห้ามมิให้รับฟังเป็นพยานหลักฐานในคดีแพ่ง เชื้อคที่ออกตามสัญญาเช่า

¹⁸ดูประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 151

¹⁹ประมวลรัษฎากร มาตรา 118 บัญญัติว่า “ตราสารใดไม่ปิดเสตมปีบริบูรณ์ จะใช้ต้นฉบับ คู่ฉบับ คู่ฉีกหรือสำเนาตราสารนั้นเป็นพยานหลักฐานในคดีแพ่งไม่ได้ จนกว่าจะได้เสียอาคารโดยปิดเสตมปีครบจำนวนตามอัตราในบัญชีท้ายหมวดนี้...”

ข้อจึงเป็นเช็คที่ออกเพื่อชำระหนี้ตามตราสารดังกล่าว ถือว่าเป็นการชำระหนี้ที่ฟ้องร้องบังคับคดีไม่ได้²⁰ นอกจากนี้เช็คที่มีทั้งนี้ที่อาจบังคับได้ตามกฎหมายและหนี้ที่ไม่อาจบังคับได้ตามกฎหมายรวมอยู่ด้วยในฉบับเดียวกัน เช่น การออกเช็คเพื่อชำระหนี้ที่มีดอกเบี้ยเกินอัตราที่กฎหมายกำหนดสำหรับมูลหนี้ตามสัญญากู้ยืมรวมอยู่ด้วยบางส่วนถ้าเป็นกรณีที่ไม่อาจแบ่งแยกกันได้ ก็ถือว่าเป็นเช็คที่ออกเพื่อชำระหนี้ที่ไม่สามารถบังคับได้ตามกฎหมาย ผู้ออกเช็คไม่มีความผิด²¹ เป็นต้น

ข้อที่จำต้องพิจารณาอีกประการหนึ่ง คือ กรณีของการออกเช็คที่มีการโอนเปลี่ยนมือกันหลายทอด หากเช็คที่ผู้เสียหายนำมาฟ้องนั้นไม่ได้รับจากจำเลยโดยตรง แต่รับโอนมาจากผู้อื่น การพิจารณาองค์ประกอบความผิดในส่วนนี้จะต้องพิจารณาเฉพาะตอนที่ผู้สั่งจ่ายเช็คออกเช็คให้ผู้รับเช็คคนแรกเท่านั้นว่าเป็นการออกเช็คเพื่อชำระหนี้ที่มีอยู่จริงและบังคับได้ตามกฎหมายหรือไม่ เช่น เมื่อข้อเท็จจริงฟังได้ว่าจำเลยสั่งจ่ายเช็คเพื่อชำระหนี้ที่มีอยู่จริงและบังคับได้ตามกฎหมายให้แก่ผู้รับเช็คจากจำเลยแล้ว แม้ต่อมาผู้รับเช็คจะได้นำเช็คนั้นไปแลกเปลี่ยนสดจากผู้เสียหาย และเมื่อถึงกำหนดวันที่ลงในเช็คธนาคารได้ปฏิเสธการจ่ายเงิน ก็ถือได้ว่าการกระทำของจำเลยผู้สั่งจ่ายครบองค์ประกอบความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ แล้ว²²

2.1.2.3 โดยมีลักษณะหรือมีการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้

(ก) เจตนาที่จะไม่ให้มีการใช้เงินตามเช็คนั้น

องค์ประกอบของความผิดส่วนนี้บัญญัติอยู่ในมาตรา 4 (1) ซึ่งความผิดตามอนุมาตรานี้มีความหมายกว้างโดยมุ่งหมายจะให้บทบัญญัติที่มีโทษทางอาญาตามพระราชบัญญัตินี้ครอบคลุมถึงการออกเช็คที่มีผลสมบูรณ์ตามกฎหมายในเกือบทุกกรณี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพฤติการณ์ของศาลตามวิสัยและพฤติการณ์เป็นรายกรณีไปว่าการกระทำอย่างไรจึงจะ

²⁰ คำพิพากษาฎีกาที่ 5829/2540

²¹ คำพิพากษาฎีกาที่ 5043/2531

²² คำพิพากษาฎีกาที่ 2353/2537

เป็นการกระทำที่ถือว่ามิเจตนาที่จะไม่ให้มีการใช้เงินตามเช็ค บางครั้งกรณีอื่นตามที่บัญญัติไว้ใน มาตรา 4 (2) – (4) อาจรวมอยู่ในความหมายตามอนุมาตรานี้ด้วยก็ได้ ตัวอย่างของความผิดตามอนุมาตรานี้ที่ปรากฏให้เห็นบ่อยครั้ง คือ กรณีที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินที่ไม่เกี่ยวข้องกับจำนวนเงินในบัญชีโดยให้เหตุผลต่าง ๆ อาทิเช่น “ลายมือผู้สั่งจ่ายไม่เหมือนตัวอย่างที่ให้ไว้” หรือ “เช็คเขียนสั่งจ่ายไม่ถูกต้อง” หรือ “ลายมือผู้สั่งจ่ายไม่สมบูรณ์” เป็นต้น ซึ่งกรณีเหล่านี้ไม่เกี่ยวข้องกับเงินในบัญชีของผู้สั่งจ่ายแต่อย่างใด ดังนั้น แม้ในวันที่นำเช็คไปเรียกเก็บเงินจากธนาคารเงินในบัญชีของผู้สั่งจ่ายจะมีจำนวนมากพอที่จะจ่ายเงินตามเช็คนั้นได้ ผู้สั่งจ่ายก็อาจจะต้องรับผิดชอบทางอาญาตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 4 (1) อยู่นั่นเอง

(ข) ในขณะที่ออกเช็คนั้นไม่มีเงินอยู่ในบัญชีอันจะพึงให้ใช้เงินได้

องค์ประกอบของความผิดส่วนนี้บัญญัติอยู่ในมาตรา 4 (2) โดยอนุมาตรานี้จะพิจารณาจากจำนวนเงินของผู้สั่งจ่ายในขณะที่ออกเช็คเป็นสำคัญ กล่าวคือ ไม่มีเงินอยู่ในบัญชีอันจะพึงให้ใช้เงินได้ในขณะที่ออกเช็คนั้น สิ่งสำคัญที่จะต้องพิจารณาคือคำว่า “ในขณะที่ออกเช็ค” คือเมื่อใด โดยหลักแล้ววันที่ถึงกำหนดในเช็ค คือ วันที่ที่ลงในเช็คซึ่งเป็นวันที่เช็คนั้นถึงกำหนดใช้เงิน จึงต้องถือว่าในขณะที่ออกเช็คคือวันที่ที่ลงใช้เช็คนั่นเอง ซึ่งอาจจะไม่ใช่วันที่เขียนเช็คก็ได้ ดังนั้น หากฟ้องของโจทก์ระบุว่าจำเลยผู้สั่งจ่ายได้กระทำความผิดตามอนุมาตรานี้ องค์ประกอบในส่วนของจำนวนเงินในบัญชีของผู้สั่งจ่ายจึงเป็นสาระสำคัญที่จำต้องพิจารณาว่า ในวันที่ที่ลงในเช็คนั้นผู้สั่งจ่ายมีเงินเพียงพอหรือไม่ ถ้าหากผู้สั่งจ่ายมีเงินเพียงพอที่จะจ่ายเงินตามเช็คได้ ก็ไม่ครบองค์ประกอบความผิดตามอนุมาตรานี้ ซึ่งพฤติการณ์ที่พบบ่อยในกรณีนี้ ได้แก่ การที่โจทก์ซึ่งเป็นผู้เสียหายนำเช็คไปเรียกเก็บเงินจากธนาคารภายหลังจากวันที่ลงในเช็ค ถ้าได้ความว่าหากโจทก์นำเช็คไปเรียกเก็บเงินตามกำหนดโจทก์จะเรียกเก็บเงินตามเช็คได้ เนื่องจากเงินในบัญชีของจำเลยมีเพียงพอในวันดังกล่าว การกระทำนี้ไม่ครบองค์ประกอบความผิดตามมาตรา 4 (2)²³

²³ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1979/2530

(ค) ให้ใช้เงินมีจำนวนสูงกว่าจำนวนเงินที่มีอยู่ในบัญชีอันจะพึงให้ใช้ได้ในขณะที่ออกเช็คนั้น

องค์ประกอบของความผิดส่วนนี้บัญญัติอยู่ในมาตรา 4 (3) ซึ่งถือเอาวันที่ออกเช็คและจำนวนเงินที่มีอยู่ในบัญชีขณะออกเช็คเป็นข้อสำคัญในการพิจารณาองค์ประกอบความผิดเช่นเดียวกับกรณีความผิดตามมาตรา 4 (2) เพียงแต่แตกต่างกันในรายละเอียดบางประการ กล่าวคือ ความผิดตามมาตรา 4 (2) นั้น ในขณะที่ถึงกำหนดจ่ายเงินตามเช็คไม่มีเงินอยู่ในบัญชีของผู้สั่งจ่าย แต่ความผิดตามอนุมาตรานี้มีเงินอยู่ในบัญชีของผู้สั่งจ่าย แต่ผู้สั่งจ่ายสั่งจ่ายเช็คมีจำนวนเงินสูงกว่าจำนวนเงินที่มีอยู่ในบัญชีของตน ดังนั้น โดยหลักแล้วหลักเกณฑ์ในการพิจารณาองค์ประกอบความผิดตามอนุมาตรานี้จึงเหมือนกับความผิดตามมาตรา 4 (2) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

(ง) ถอนเงินทั้งหมดหรือแต่บางส่วนออกจากบัญชีอันจะพึงให้ใช้เงินตามเช็คจนจำนวนเงินเหลือไม่เพียงพอที่จะใช้เงินตามเช็คนั้นได้

องค์ประกอบของความผิดส่วนนี้บัญญัติอยู่ในมาตรา 4 (4) ซึ่งความผิดตามอนุมาตรานี้ผู้สั่งจ่ายมีเงินเพียงพอที่จะจ่ายเงินตามเช็คอยู่ในบัญชีของตน ต่อมาได้ถอนเงินทั้งหมดหรือแต่เพียงบางส่วนจนจำนวนเงินเหลือไม่เพียงพอที่จะใช้เงินตามเช็คได้ โดยพิจารณาจากจำนวนเงินวันที่เช็คถึงกำหนดชำระเงินเป็นสำคัญ

(จ) ห้ามธนาคารมิให้ใช้เงินตามเช็คนั้นโดยทุจริต

องค์ประกอบของความผิดส่วนนี้บัญญัติอยู่ในมาตรา 4 (5) ซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยเช็ค²⁴ นั้น ถือเป็นสิทธิของผู้สั่งจ่ายซึ่งเป็นเจ้าของ

²⁴มาตรา 992 หน้าทีและอำนาจของธนาคารซึ่งจะใช้เงินตามเช็คอันเบิกแก่ตนนั้น ท่านว่าเป็นอันสุดสิ้นไปเมื่อกรณีเป็นดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือ

- (1) มีคำบอกห้ามการใช้เงิน
- (2) รู้ว่าผู้สั่งจ่ายตาย

บัญชีที่จะบอกกล่าวห้ามการใช้เงินตามเช็คแก่ธนาคารได้ และเมื่อธนาคารรับทราบคำบอกกล่าว เช่นว่านั้นธนาคารก็ไม่มีอำนาจที่จะจ่ายเงินตามเช็คดังกล่าวอีกต่อไป ซึ่งนิยมเรียกกันโดยทั่วไปว่า การอายัดเช็คโดยผู้สั่งจ่าย สิ่งที่จะต้องพิจารณาในความผิดตามอนุมาตรานี้ อยู่ที่ว่าการบอกกล่าวห้ามธนาคารจ่ายเงินของผู้สั่งจ่ายเป็นการบอกกล่าวโดยทุจริตหรือไม่ หากผู้สั่งจ่ายบอกห้ามการใช้เงินโดยสุจริตแล้วก็จะไม่เป็นความผิดอาญาตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ ในทางกลับกันหากมีเจตนาทุจริตก็ต้องรับผิดตามพระราชบัญญัตินี้ โดยธนาคารมักจะปฏิเสธการใช้เงินโดยใช้คำว่า "มีคำสั่งระงับการจ่าย" ทำให้ผู้ทรงเช็คไม่สามารถเรียกเก็บเงินตามเช็คจากธนาคารได้

สำหรับการบอกห้ามมิให้ธนาคารจ่ายเงินตามเช็คโดยทุจริตนั้น คือ การสั่งห้ามมิให้ธนาคารจ่ายเงิน โดยไม่มีเหตุอันชอบด้วยกฎหมาย ในกรณีที่ผู้สั่งจ่ายมีเหตุผลในการอายัดเช็ค เช่น ในกรณีที่ผู้สั่งจ่ายทำการสั่งจ่ายเช็คตามสัญญา ต่อมาผู้รับเช็คได้กระทำผิดสัญญา ผู้เสียหายจึงสั่งห้ามมิให้ธนาคารจ่ายเงินตามเช็ค เป็นกรณีที่ทำให้ผู้สั่งจ่ายเชื่อว่าตนมีสิทธิสั่งห้ามมิให้ใช้เงินตามเช็คได้ จึงไม่เป็นความผิดตามอนุมาตรา²⁵ หรือกรณีที่ผู้สั่งจ่ายสั่งจ่ายเช็คเพื่อชำระหนี้ส่วนหนึ่งของค่าซื้อสินค้าให้แก่ผู้ขายสินค้า ซึ่งผู้ขายสินค้ามีความรับผิดชอบในความชำรุดบกพร่องของสินค้าที่ซื้อขายตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 472 เมื่อปรากฏว่า ก่อนที่เช็คจะถึงกำหนดสินค้าเกิดความชำรุดเสียหาย ผู้สั่งจ่ายจึงมีสิทธิตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 488 ที่จะยึดหน่วงการชำระราคาไว้ทั้งหมดหรือแต่เพียงบางส่วน การที่ผู้สั่งจ่ายได้สั่งห้ามมิให้ธนาคารจ่ายเงินตามเช็คจึงไม่เป็นการบอกห้ามมิให้ใช้เงินตามเช็คโดยทุจริต²⁶ หรือกรณีที่มีการสั่งจ่ายเช็คไปโดยมีเหตุอันควรอ้างเกี่ยวกับความสมบูรณ์แห่งนิติกรรม เช่น ผู้สั่งจ่ายได้ออกเช็คไปเพราะถูกข่มขู่ ต่อมาได้มีการสั่งอายัดเช็คนั้นต่อธนาคาร ถือว่าไม่มีเจตนาทุจริตไม่เป็นความผิดตามอนุมาตรา²⁷ เช่นกัน เป็นต้น

(3) รู้ว่าศาลได้มีคำสั่งรักษาทรัพย์ชั่วคราว หรือคำสั่งให้ผู้สั่งจ่ายเป็นคนล้มละลาย หรือได้มีประกาศโฆษณาคำสั่งเช่นนั้น

²⁵ คำพิพากษาฎีกาที่ 1599/2535

²⁶ คำพิพากษาฎีกาที่ 3279/2527

²⁷ คำพิพากษาฎีกาที่ 2498/2534

2.1.2.4 เมื่อได้มีการยื่นเช็คให้ธนาคารใช้เงินโดยชอบด้วย กฎหมาย ถ้าธนาคารปฏิเสธไม่ใช้เงินตามเช็คนั้น ผู้ ออกเช็คมีความผิดอาญา

องค์ประกอบความผิดในส่วนนี้ถือเป็นองค์ประกอบในส่วนที่เป็นข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบของความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ หากไม่มีการปฏิเสธการใช้เงินตามเช็คโดยธนาคารแล้ว ถือว่ายังไม่มี ความผิดอาญาตามพระราชบัญญัตินี้เกิดขึ้น ผู้ทรงเช็คก็ยังไม่เป็นผู้เสียหายอันจะมีอำนาจร้องทุกข์หรือฟ้องคดีตามกฎหมายได้ ดังนั้น ในเบื้องต้นหากประสงค์จะดำเนินคดีอาญาอันเนื่องมาจากการใช้เช็คแล้ว ต้องปรากฏว่าธนาคารได้ปฏิเสธการใช้เงินตามเช็คเสียก่อนจึงจะสามารถดำเนินคดีกับผู้สั่งจ่ายตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ได้ ซึ่งการยื่นเช็คให้ธนาคารใช้เงินโดยชอบด้วยกฎหมายนั้น หมายถึง การที่ผู้ทรงเช็คได้นำเช็คดังกล่าวไปเรียกเก็บเงินจากธนาคารเมื่อถึงกำหนดวันที่ลงในเช็คหรือภายหลังจากวันที่ลงในเช็คเป็นต้นไป แล้วธนาคารได้ปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็คนั้น ในเรื่องนี้มีข้อสังเกตเกี่ยวกับกำหนดเวลาเรียกเก็บเงินตามเช็คดังที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 990²⁸ กล่าวคือ หากผู้ทรงเช็คไม่นำเช็คไปยื่นเพื่อเรียกเก็บเงินตามกำหนดระยะเวลาที่บัญญัติไว้ มีผลทำให้ผู้ทรงเสียสิทธิไล่เบี้ยเอาจากผู้สละหลังทั้งปวงและเสียสิทธิต่อผู้สั่งจ่ายเท่าที่จะเกิดความเสียหายขึ้นแก่ผู้สั่งจ่าย อย่างไรก็ตาม ผลของการไม่ปฏิบัติตามมาตรานี้ก็ได้ทำให้ผู้สั่งจ่ายพ้นจากความรับผิดทางอาญาตามเช็คแต่อย่างใด ดังนั้น ผู้สั่งจ่ายเช็คจึงต้องรับผิดทางอาญาตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ หากคดีฟังได้ว่าผู้สั่งจ่ายได้ออกเช็คโดยมีเจตนาที่จะมิให้มีการใช้เงินตามเช็ค²⁹ หรือในกรณีของบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมาย

²⁸ มาตรา 990 ผู้ทรงเช็คต้องยื่นเช็คแก่ธนาคารเพื่อให้ใช้เงิน คือว่า ถ้าเป็นเช็คให้ใช้เงินในเมืองเดียวกันกับที่ออกเช็คต้องยื่นภายในเดือนหนึ่งนับแต่วันที่ออกเช็คนั้น ถ้าเป็นเช็คให้ใช้เงินที่อื่นต้องยื่นภายในสามเดือน ถ้ามิฉะนั้นท่านว่าผู้ทรงเสียสิทธิไล่เบี้ยเอาแก่ผู้สละหลังทั้งปวง ทั้งเสียสิทธิอันมีต่อผู้สั่งจ่ายด้วยเพียงเท่าที่จะเกิดความเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใดแก่ผู้สั่งจ่ายเพราะการที่ละเลยเสียไม่ยื่นเช็คนั้น

อนึ่งผู้ทรงเช็คซึ่งผู้สั่งจ่ายหลุดพ้นจากความรับผิดไปแล้วนั้น ท่านให้รับช่วงสิทธิของผู้สั่งจ่ายคนนั้นอันมีต่อธนาคาร

²⁹ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1079/2508

แพ่งและพาณิชย์ มาตรา 991 (2)³⁰ ซึ่งเป็นบทบัญญัติให้สิทธิแก่ธนาคารในการจะปฏิเสธการชำระเงินตามเช็คได้ ในกรณีที่ผู้ทรงนำเช็คไปเรียกเก็บเงินจากธนาคารเมื่อพ้น 6 เดือนนับแต่วันที่เช็คถึงกำหนด แต่บทบัญญัตินี้ดังกล่าวมิใช่เป็นบทบังคับธนาคารเด็ดขาดให้ปฏิเสธการจ่ายเงินในทุกกรณีที่มีการยื่นเช็คเกินกำหนดระยะเวลา 6 เดือนแต่อย่างใด ดังนั้น ถ้าหากมีการยื่นเช็คให้ใช้เกินกำหนดเวลาดังกล่าวแต่ธนาคารได้ปฏิเสธการจ่ายเงินโดยให้เหตุผลว่า “ยังไม่มี การตกลงกับธนาคาร” ศาลฎีกาวินิจฉัยว่าเป็นการปฏิเสธการจ่ายเงินตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ แล้ว ผู้สั่งจ่ายไม่พ้นความรับผิดชอบ³¹ โดยสรุปแล้ว สิ่งสำคัญที่จะต้องพิจารณา คือ การที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็คจะต้องเป็นการปฏิเสธเนื่องจากการยื่นให้ชำระเงินโดยชอบเมื่อเช็คถึงกำหนดชำระแล้ว ถ้าหากมีการนำเช็คเข้าเรียกเก็บเงินตามเช็คก่อนวันที่ถึงกำหนดในเช็ค ย่อมเป็นการยื่นให้ชำระเงินโดยไม่ชอบด้วยประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 989 ประกอบมาตรา 914 แม้ธนาคารจะปฏิเสธการจ่ายเงินเพราะบัญชีของผู้สั่งจ่ายถูกปิดมาก่อนวันที่ลงในเช็ค แต่เมื่อเป็นการยื่นให้ชำระเงินโดยมิชอบด้วยกฎหมายแล้ว ก็ถือไม่ได้ว่าเป็นการปฏิเสธการจ่ายเงินในวันที่เช็คถึงกำหนด การกระทำดังกล่าวจึงไม่เป็นความผิดอาญาตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ³²

สำหรับเหตุผลที่ธนาคารมักจะใช้ในการปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็คนั้นก็ขึ้นอยู่กับสถานะทางบัญชีของผู้สั่งจ่ายหรือเหตุที่ทำให้ธนาคารต้องระงับการจ่ายเงินตามเช็ค เช่น ถ้าธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินเพราะไม่มีเงินในบัญชีเพียงพอที่จะจ่ายได้ ธนาคารก็จะให้เหตุผลว่า “เงินในบัญชีไม่พอจ่าย” ในกรณีเช็คที่นำไปเรียกเก็บเงินมีความบกพร่องหรือไม่สมบูรณ์ ถ้าเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับลายมือชื่อผู้สั่งจ่ายก็จะให้เหตุผลว่า “ลายมือชื่อผู้สั่งจ่ายไม่เหมือนตัวอย่างที่ให้ไว้” หรือ “ลายมือชื่อผู้สั่งจ่ายไม่สมบูรณ์” ในกรณีที่เช็คไม่สมบูรณ์เพราะเหตุประการอื่นก็จะให้เหตุผลว่า “เช็คสั่งจ่ายไม่ถูกต้อง” และถ้ามีการสั่งห้ามธนาคารจ่ายเงินตามเช็คก็จะให้เหตุผลว่า “มีคำสั่งระงับการจ่าย” เป็นต้น นอกจากนี้การปฏิเสธการจ่ายเงินของธนาคารแม้ว่าจะเป็นการปฏิเสธด้วยวาจา ก็ต้องถือว่าธนาคารปฏิเสธการชำระเงินตามเช็คแล้ว เพราะตาม

³⁰มาตรา 991 ธนาคารจำต้องชำระเงินตามเช็คซึ่งผู้เคยค้ากับธนาคารได้ออกเบิกเงินแก่ตน เว้นแต่ในกรณีดังกล่าวต่อไปนี้ คือ

(1) ...

(2) เช็คนั้นยื่นเพื่อให้ชำระเงินเมื่อพ้นกำหนดเวลาหกเดือนนับแต่วันที่ออกเช็ค หรือ...

³¹คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2676/2531

³²คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1261/2526 (ประชุมใหญ่)

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์หรือพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ หากได้บัญญัติว่าการปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็คนั้นต้องทำเป็นหนังสือไม่³³

2.1.3 โทษทางอาญาตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2534

2.1.3.1 โทษปรับ

ตามมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ เมื่อได้มีการยื่นเช็คให้ธนาคารจ่ายเงินโดยชอบด้วยกฎหมาย ถ้าธนาคารปฏิเสธไม่จ่ายเงินตามเช็คนั้น ผู้ออกเช็คมีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกินหกหมื่นบาท โดยอัตราโทษในส่วนของโทษปรับนี้ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงจากเดิมในพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2497 ซึ่งบัญญัติระวางโทษปรับไม่เกินจำนวนสองเท่าของจำนวนเงินที่ระบุในเช็ค การแก้ไขมีผลทำให้คดีอาญาอันเกิดจากการใช้เช็คทุกคดีไม่ว่าจะมีการสั่งจ่ายเช็คเป็นจำนวนเงินมากหรือน้อยเพียงใดก็จะอยู่ในอำนาจพิจารณาของศาลแขวงดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นของบทนี้

2.1.3.2 โทษจำคุก

ตามมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คเมื่อได้มีการยื่นเช็คให้ธนาคารจ่ายเงินโดยชอบด้วยกฎหมาย ถ้าธนาคารปฏิเสธไม่จ่ายเงินตามเช็คนั้น ผู้ออกเช็คมีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี

2.2 การดำเนินคดีอาญาว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2534

2.2.1 การดำเนินคดีอาญาโดยผู้เสียหายเป็นโจทก์ฟ้องคดีเอง

³³คำพิพากษาฎีกาที่ 7501/2544

โดยที่การฟ้องคดีอาญานั้น ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้บัญญัติให้สิทธิผู้เสียหายสามารถฟ้องคดีเองได้³⁴ ซึ่งการฟ้องร้องดำเนินคดีดังกล่าวไม่จำเป็นต้องร้องทุกข์ก่อนแต่อย่างใด ผู้ทรงเช็คขณะธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินสามารถฟ้องคดีอาญาได้เองภายในกำหนดอายุความที่กฎหมายบัญญัติ³⁵ ในกรณีของความผิดอาญาอันเกิดจากการใช้เช็คก็เช่นกัน หากผู้ทรงเช็คประสงค์ที่จะฟ้องคดีเองโดยตรงก็สามารถฟ้องผู้สั่งจ่ายเป็นจำเลยต่อศาลได้ภายใต้เงื่อนไขและข้อพิจารณาที่จะกล่าวต่อไปนี้

2.2.1.1 ผู้ทรงเช็คต้องเป็นผู้เสียหายในขณะที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงิน

(ก) นิยามในทางกฎหมายของผู้เสียหาย

ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (4) “ผู้เสียหาย” หมายถึง บุคคลผู้ได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำผิดอาญาฐานใดฐานหนึ่ง ทั้งนี้ โดยที่กฎหมายอาญาแต่ละฐานความผิดมีสิ่งซึ่งกฎหมายประสงค์จะคุ้มครองเพื่อมิให้บุคคลหรือสังคมถูกล่วงละเมิดสิทธิและเสรีภาพตลอดจนความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดี อันถือเป็นมาตรการของรัฐในการควบคุมและปกป้องสังคมจากการกระทำผิดอาญาที่เป็นการรบกวนความสงบสุขของบ้านเมือง สิ่งซึ่งกฎหมายประสงค์จะคุ้มครองนี้เราสามารถเห็นได้จากบทบัญญัติความผิดอาญาฐานต่าง ๆ เช่น ความผิดฐานฆ่าคนตาย สิ่งซึ่งกฎหมายประสงค์จะคุ้มครองนั้นได้แก่ชีวิตของบุคคลแต่ละคน หรือในความผิดเกี่ยวกับทรัพย์นั้น สิ่งซึ่งกฎหมายประสงค์จะให้ความคุ้มครองก็คือกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองในทรัพย์สินของบุคคล นักกฎหมายบางท่านเรียกสิ่งนี้ว่า “คุณธรรมทางกฎหมาย”³⁶ ดังนั้น ในการที่จะพิจารณาว่าบุคคลใดจะเป็นผู้เสียหายในความผิดอาญาฐานใดหรือไม่ ในเบื้องต้นต้องดูว่าคุณธรรมทางกฎหมายของความผิดฐานนั้นคืออะไร และมีความเสียหายเกิดขึ้นจากการล่วงละเมิดคุณธรรมทางกฎหมายนั้น

³⁴ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 29 (2)

³⁵ ดูประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 95 และมาตรา 96

³⁶ คณิต ณ นคร, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2542), หน้า 41.

หรือไม่ บุคคลซึ่งเป็นผู้เสียหายก็คือบุคคลที่คุณธรรมทางกฎหมายของเขาถูกล่วงละเมิดโดยตรงจากการกระทำความผิดอาญา³⁷

นอกจากนิยามที่ปรากฏในกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 2 (4) ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ศาลฎีกายังได้ทำการวางหลักในเรื่องผู้เสียหายที่จะมีอำนาจฟ้องคดีอาญาไว้ในคำพิพากษาของศาลฎีกาเองอีกส่วนหนึ่งด้วย กล่าวโดยสรุปคือ บุคคลผู้ที่จะถือเป็นผู้เสียหายที่จะมีอำนาจฟ้องคดีอาญาได้นั้น นอกจากจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายโดยตรงจากการกระทำความผิดอาญาแล้ว บุคคลนั้นยังจะต้องเป็นผู้เสียหายโดยนิตินัยอีกด้วย ซึ่งคำว่า “ผู้เสียหายโดยนิตินัย” หมายถึง ผู้ที่มีได้เป็นผู้ร่วมกระทำความผิด หรือเป็นผู้ก่อให้เกิดผู้อื่นกระทำความผิด หรือไม่ได้รู้เห็นหรือสนับสนุนในการกระทำความผิดนั้น หรือไม่เป็นผู้อนุญาตให้มีการกระทำต่อตน อันตรงกับสุภาชิตในทางกฎหมายว่าผู้ที่มาศาลนั้นต้องมาด้วยมือสะอาด ผู้เสียหายโดยนิตินัยนี้ถือเป็นหลักสำคัญในการพิจารณาสถานะของผู้เสียหายตามกฎหมายไทยที่จะทำให้สามารถบอกได้ว่าผู้เสียหายผู้นั้นจะสามารถนำคดีมาฟ้องต่อศาลได้หรือไม่ หากครบองค์ประกอบดังที่ได้กล่าวมาแล้วผู้เสียหายนั้นก็ยังสามารถฟ้องคดีอาญาต่อศาลได้ด้วยตนเอง ในทางกลับกันแม้จะได้ความว่าเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายโดยตรงจากการกระทำความผิดอาญาก็ตาม ถ้าหากไม่เป็นผู้เสียหายโดยนิตินัยแล้วก็จะไม่สามารถฟ้องคดีต่อศาลด้วยตนเองได้ ซึ่งในกรณีนี้ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำความผิดอาญานั้นนั้นอาจต้องอาศัยกลไกของการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐในการดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดต่อไป

(ข) ผู้เสียหายในความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค

ผู้เสียหายในความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค คือ ผู้ทรงเช็คในขณะที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงิน³⁸ ในกรณีที่ผู้ทรงเช็คถึงแก่ความตายก่อนที่เช็คถึงกำหนด สิทธิที่จะได้รับเงินตามเช็คนั้นย่อมเป็นมรดกตกทอดแก่ทายาทต่อไปตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1599 และมาตรา 1600 ดังนั้น เมื่อเช็คดังกล่าวถูกธนาคารปฏิเสธการจ่ายันทายาทดังกล่าวจึงถือเป็นผู้เสียหายโดยตรงในความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คจึงมีอำนาจฟ้องคดีอาญาในความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คได้³⁹ หรือกรณีที่ผู้ทรงเช็คนำเช็คเข้าบัญชีเงินฝากของ

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

³⁸ คำพิพากษาฎีกาที่ 1035/2529 และคำพิพากษาฎีกาที่ 1891/2524

³⁹ คำพิพากษาฎีกาที่ 3619/2543

ผู้อื่นแต่ไม่มีพฤติการณ์ที่แสดงว่าได้โอนเช็คให้แก่ผู้อื่นด้วย ถือว่าการนำเช็คเข้าบัญชีเงินฝากผู้อื่นนั้นเป็นการเรียกเก็บเงินตามเช็คโดยอาศัยบัญชีของผู้อื่นแทนเท่านั้น ผู้ทรงเช็คจึงยังเป็นผู้เสียหายอยู่⁴⁰ หรือกรณีที่ผู้ทรงได้มอบหมายให้ผู้อื่นนำเช็คไปเรียกเก็บเงินแทนก็เช่นเดียวกัน⁴¹ แต่ในกรณีผู้ทรงเป็นผู้รับโอนเช็คภายหลังจากที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินแล้ว แม้ผู้ทรงจะได้นำเช็คไปขึ้นเงินและธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็ค ผู้ทรงที่เป็นผู้รับโอนนั้นไม่ถือเป็นผู้เสียหาย⁴² เนื่องจากได้มีการปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็คฉบับดังกล่าวแล้วอันถือได้ว่าความผิดอาญาอันเกิดจากการใช้เช็คได้เกิดขึ้นก่อนที่ผู้ทรงคนปัจจุบันจะได้รับโอนเช็คมา

ความเป็นผู้เสียหายโดยนิตินัยนี้ นอกจากจะพิจารณาในแง่ของผู้ทรงเช็คแล้ว ยังอาจจำเป็นต้องพิจารณาในแง่ของมูลหนี้ตามเช็คควบคู่กันไปอีกประการหนึ่งด้วย เช่น หากเป็นกรณีของเช็คที่มีมูลหนี้ขัดต่อความสงบเรียบร้อย ผู้ทรงเช็คก็ไม่ใช่ผู้เสียหายโดยนิตินัย⁴³ หรือในกรณีเช็คที่สั่งจ่ายมีจำนวนดอกเบี้ยซึ่งเกินอัตราที่กฎหมายกำหนดไว้รวมอยู่ด้วย ผู้เสียหายก็มีใช่ผู้ทรงเช็คโดยชอบและไม่ถือเป็นผู้เสียหายโดยนิตินัยเช่นกัน⁴⁴ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าเมื่อผู้ทรงเช็คเป็นผู้เสียหายตามกฎหมายในขณะที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็คแล้ว ผู้ทรงเช็คนั้นก็มีสิทธิฟ้องคดีอาญาต่อผู้สั่งจ่ายด้วยตนเองตามกฎหมายว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คได้ แต่ทั้งนี้จำเป็นต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าด้วยอายุความฟ้องคดีและเขตศาลตั้งที่จะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไปด้วย

2.2.1.2 อายุความฟ้องคดี

ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2534 มาตรา 5 ได้บัญญัติให้ความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คเป็นความผิดอันยอมความได้ ซึ่งถือเป็นข้อพิจารณาสำคัญในการฟ้องร้องดำเนินคดีกับผู้สั่งจ่าย กล่าวคือ หากผู้เสียหายไม่ร้องทุกข์ภายใน 3 เดือน นับแต่วันรู้เรื่องความผิดและรู้ตัวผู้กระทำความผิด คดีจะขาดอายุความ ทั้งนี้ตามที่ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 96 บัญญัติ อย่างไรก็ตามหากผู้เสียหายไม่ได้ดำเนินการ

⁴⁰ คำพิพากษาฎีกาที่ 1084/2542

⁴¹ คำพิพากษาฎีกาที่ 349/2543

⁴² คำพิพากษาฎีกาที่ 2703/2503

⁴³ คำพิพากษาฎีกาที่ 3047-3048/2531

⁴⁴ คำพิพากษาฎีกาที่ 30/2543

ร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวนภายในกำหนดระยะเวลา 3 เดือน แต่ได้นำคดีดังกล่าวมาฟ้องด้วยตนเองก็ย่อมมีสิทธิทำได้ ทั้งนี้ผู้เสียหายนั้นก็ต้องฟ้องคดีภายในกำหนดเวลา 3 เดือน นับแต่วันรู้เรื่องความผิดและรู้ตัวผู้กระทำความผิดตามที่ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 96 บัญญัติไว้เช่นกัน ดังนั้น ข้อพิจารณาในการที่ผู้เสียหายตามความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คซึ่งประสงค์จะฟ้องคดีต่อผู้สั่งจ่ายเองโดยไม่ดำเนินการร้องทุกข์ก่อนนั้นคือกรณีของวันรู้เรื่องความผิด โดยจะถือว่าผู้เสียหายรู้เรื่องความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คเมื่อใดอายุความ 3 เดือนก็ต้องเริ่มนับเมื่อนั้น

โดยปกติแล้วต้องถือว่าผู้เสียหายได้รู้เรื่องความผิดและรู้ตัวผู้กระทำความผิดในวันที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินซึ่งถือเป็นวันที่ความผิดเกิดขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่คือวันที่ที่ลงในเช็คอันเป็นวันที่เช็คถึงกำหนดการใช้เงิน อย่างไรก็ตามวันที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินนี้อาจจะไม่ตรงกับวันที่ที่ลงในเช็คก็ได้ เช่น กรณีที่ผู้ทรงซึ่งเป็นผู้เสียหายมิได้นำเช็คไปเรียกเก็บเงินทันทีในวันที่เช็คถึงกำหนด หรือกรณีที่ผู้เสียหายนำเช็คเข้าบัญชีธนาคารของตนให้เรียกเก็บเงินตามเช็คจากธนาคารของผู้สั่งจ่าย วันที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินจะเป็นวันถัดจากวันที่นำเช็คเข้า เป็นต้น นอกจากนี้ในกรณีที่ธนาคารเพิกเฉยการปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็คภายหลังจากวันที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็คหลายวันอายุความก็ต้องเริ่มนับตั้งแต่วันที่ผู้เสียหายได้รับแจ้งจากธนาคารเช่นกัน⁴⁵ ดังนั้น สิ่งสำคัญในการพิจารณาอายุความของคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คคือวันที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงิน ไม่ว่าจะเป็กรณีที่ผู้เสียหายประสงค์จะฟ้องคดีเอง หรือในกรณีที่มอบให้พนักงานสอบสวนดำเนินคดีอาญาแทนจะต้องทำภายในกำหนด 3 เดือนนับแต่วันที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงิน คดีจึงไม่ขาดอายุความ

2.2.1.3 เขตศาล

โดยหลักแล้วการฟ้องคดีอาญาต้องฟ้อง ณ ศาลที่ความผิดเกิดขึ้นเว้นแต่จะเข้าข้อยกเว้นตามที่กฎหมายบัญญัติ⁴⁶ การฟ้องคดีอาญานี้เนื่องมาจากการใช้เช็คก็เช่นเดียวกัน หากผู้เสียหายประสงค์จะดำเนินคดีอาญากับผู้สั่งจ่ายด้วยตนเองแล้ว สิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จำต้องพิจารณาให้ละเอียดรอบคอบ คือ การฟ้องผู้สั่งจ่ายเป็นจำเลยว่าจะต้องฟ้อง ณ ศาลใด หากฟ้องผิดศาลและศาลได้มีคำสั่งจำหน่ายคดีเมื่อล่วงพ้นกำหนด 3 เดือน นับแต่วันที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินจะทำให้คดีขาดอายุความทันที เพราะการฟ้องคดีอาญานั้น

⁴⁵ คำพิพากษาฎีกาที่ 1170/2531

⁴⁶ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 22

เป็นเรื่องเฉพาะจะนำเอาเรื่องอายุความสะดุดหยุดลงตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาใช้ไม่ได้⁴⁷ จึงอาจกล่าวได้ว่าการฟ้องคดีอาญาไม่ทำให้อายุความสะดุดหยุดลงเหมือนกรณีการฟ้องคดีแพ่ง⁴⁸ ดังนั้น ในกรณีที่ผู้เสียหายเป็นโจทก์ฟ้องคดีเองโดยที่มีได้ร้องทุกข์ไว้ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 96 ต่อมาปรากฏว่าฟ้องผิดศาลและศาลมีคำสั่งไม่รับฟ้องหรือคำสั่งจำหน่ายคดีออกจากสารบบความเมื่อพ้นกำหนดเวลา 3 เดือน นับแต่วันที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงิน สิทธิในการนำคดีอาญาดังกล่าวไปฟ้องใหม่ ณ ศาลที่มีอำนาจพิจารณาจึงระงับลงเพราะเหตุขาดอายุความตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 39 (6)

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นของบทนี้เกี่ยวกับเรื่องเขตอำนาจศาลในการพิจารณาพิพากษาคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คในปัจจุบันศาลที่จะมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอันเกิดจากการใช้เช็ค คือ ศาลแขวง ทั้งนี้ แต่เดิมก่อนที่จะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฉบับปัจจุบันนั้น ศาลที่จะมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีเช็ค ได้แก่ ศาลอาญาหรือศาลจังหวัดในกรณีที่ความผิดนั้นเกิดนอกกรุงเทพมหานครหรือศาลแขวง ซึ่งจะขึ้นอยู่กับจำนวนเงินที่สั่งจ่ายในเช็คพิพาทเป็นเกณฑ์ กล่าวคือ หากจำนวนเงินที่สั่งจ่ายในเช็คไม่เกิน 30,000 บาท ศาลที่มีอำนาจชำระคดีคือศาลแขวง เนื่องจากตามบทบัญญัติของกฎหมายเดิมนั้น ระยะเวลาประทับไว้ไม่เกินจำนวนสองเท่าของจำนวนเงินตามเช็ค ถ้าผู้สั่งจ่ายสั่งจ่ายเช็คไม่เกิน 30,000 บาทแล้ว ระยะเวลาประทับก็จะไม่เกินจำนวนเงิน 60,000 บาท ซึ่งอยู่ในอำนาจพิจารณาพิพากษาของศาลแขวงตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม โดยศาลแขวงมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาซึ่งมีอัตราโทษอย่างสูงให้จำคุกไม่เกิน 3 ปี หรือปรับไม่เกิน 60,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ แต่ถ้าจำนวนตามเช็คที่สั่งจ่ายเกินกว่า 30,000 บาท จะทำให้ระยะเวลาประทับอย่างสูงเกินกว่า 60,000 บาททันที ศาลแขวงจึงไม่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีได้ ต้องฟ้องคดี ณ ศาลอาญาหรือศาลจังหวัดแล้วแต่ว่าความผิดเกิดที่ใด ทำให้ไม่สามารถนำวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวงมาใช้บังคับกับคดีเช็คที่มีการสั่งจ่ายเงินจำนวนสูงกว่า 30,000 บาท เป็นเหตุให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการดำเนินกระบวนการวิธีพิจารณาความอาญาในความผิดตามกฎหมายฉบับเดียวกันซึ่งอาจถูกมองว่าบทบัญญัติตามกฎหมายเดิมนั้นขัดต่อรัฐธรรมนูญ แต่อย่างไรก็ตามปัญหานี้ในปัจจุบันได้หมดสิ้นไปแล้ว ทั้งนี้ เนื่องจากได้มีการแก้ไขอัตราโทษปรับให้มีระยะเวลาไม่เกิน 60,000 บาท ทำให้การดำเนินคดีเช็คนั้นไม่ว่าจะสั่ง

⁴⁷ คำพิพากษาฎีกาที่ 1413/2534

⁴⁸ ดูประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 193/14 (2)

จ่ายจำนวนเงินมากน้อยเพียงใดก็จะอยู่ภายใต้การพิจารณาพิพากษาของศาลแขวงเหมือนกันทุกคดี

ดังนั้น ศาลที่ความผิดอาญาอันเกิดจากการใช้เช็คเกิดขึ้นในกรณีที่มีได้มีการร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวนไว้ก่อน คือ ศาลที่สถานที่ตั้งของธนาคารที่ปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็คอยู่ในเขตศาล⁴⁹ เนื่องจากกรณีนี้ผู้เสียหายเป็นผู้ฟ้องคดีเองจะไม่นำเรื่องการสอบสวนซึ่งเป็นเงื่อนไขให้ฟ้องคดีอาญานอกเหนือจากเขตศาลที่ความผิดเกิดขึ้นมาใช้ในการพิจารณา จึงต้องฟ้องคดียังศาลที่ความผิดเกิดขึ้นเท่านั้น

กล่าวโดยสรุป การดำเนินคดีอาญาอันเกิดจากการใช้เช็คโดยผู้เสียหายเป็นผู้ฟ้องคดีต่อศาลเองนั้นสิ่งสำคัญที่จำต้องพิจารณา คือ ผู้ทรงเช็คที่ถูกธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินนั้นเป็นผู้เสียหายหรือไม่ ถ้าเป็นผู้เสียหายตามกฎหมายแล้ว ในกรณีที่มีได้มีการร้องทุกข์ไว้ก่อนก็ต้องฟ้องคดีต่อศาลแขวงภายในกำหนดเวลา 3 เดือน นับแต่วันที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินหรือนับแต่วันที่ผู้เสียหายทราบถึงการปฏิเสธการจ่ายเงิน และศาลที่จะยื่นคำฟ้องนั้นต้องเป็นศาลที่สถานที่ตั้งของธนาคารที่ปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็คอยู่ในเขตศาลดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งรายละเอียดในการดำเนินกระบวนการพิจารณาในชั้นศาลนั้น จะอยู่ในหัวข้อการดำเนินคดีอาญาในชั้นศาลตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ ดังจะกล่าวต่อไป

⁴⁹ คำพิพากษาฎีกาที่ 1229/2519 (ประชุมใหญ่) ความผิดตาม พ.ร.บ. ว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ นั้น เกิดขึ้นเมื่อธนาคารได้ปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็ค สถานที่ตั้งของธนาคารที่ปฏิเสธการจ่ายเงิน จึงเป็นสถานที่ที่ความผิดเกิดขึ้น จำเลยสั่งจ่ายเช็คธนาคาร ท. สาขากาญจนบุรีให้โจทก์ที่กรุงเทพมหานคร โจทก์นำเช็คเข้าบัญชีโจทก์ที่ธนาคาร ท. สำนักงานใหญ่ที่กรุงเทพมหานครเพื่อเรียกเก็บเงิน ธนาคาร ท. สาขากาญจนบุรีปฏิเสธการจ่ายเงิน ดังนี้ ต้องถือว่าเหตุเกิดในท้องที่จังหวัดกาญจนบุรี หาใช่ความผิดเกิดขึ้น ณ สถานที่ที่เขียนเช็คและสถานที่ตั้งธนาคารที่โจทก์นำเช็คเข้าบัญชีและสถานที่ตั้งธนาคารที่ปฏิเสธการจ่ายเงินเกี่ยวเนื่องกันหลายท้องที่ไม่ แม้ธนาคาร ท. สำนักงานใหญ่และสาขากาญจนบุรีเป็นของเจ้าของเดียวกัน ธนาคาร ท. สำนักงานใหญ่ก็หาได้เป็นผู้จ่ายเงินตามเช็คให้แก่โจทก์ไม่ เพียงแต่เป็นตัวแทนโจทก์เรียกเก็บเงินตามเช็คให้เท่านั้น จึงถือไม่ได้ว่าความผิดเกิดขึ้นที่กรุงเทพมหานครด้วย

2.2.2 การดำเนินคดีอาญาโดยรัฐหรือผู้เสียหายเป็นโจทก์ร่วมกับรัฐ

แต่เดิมการดำเนินคดีอาญานั้นเป็นเรื่องของเอกชนผู้ซึ่งได้รับความเสียหายจากการกระทำความผิดอาญาฐานใดฐานหนึ่งต่อตน เอกชนผู้นั้นจึงจะมีสิทธินำคดีอาญามาฟ้องศาลได้ หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐเป็นหลักการที่เกิดขึ้นใหม่ โดยหลักนี้ถือว่ารัฐเป็นผู้เสียหายด้วยในความผิดอาญาที่เกิดขึ้นและรัฐจะดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดโดยผู้แทนของรัฐคือ พนักงานอัยการ อย่างไรก็ตาม หลักนี้ก็มิได้ตัดสิทธิเอกชนผู้ได้รับความเสียหายที่ฟ้องคดีต่อศาลด้วยตนเอง หากผู้เสียหายประสงค์จะฟ้องคดีด้วยตนเองก็ย่อมทำได้เช่นกัน โดยประเทศไทยได้เปิดโอกาสให้ผู้เสียหายฟ้องคดีอาญาเองได้อย่างกว้างขวาง กล่าวคือ ผู้เสียหายสามารถฟ้องคดีเองได้ในความผิดอาญาทุกฐาน⁵⁰

สำหรับความผิดอาญาอันเนื่องมาจากการใช้เช็ค ในกรณีที่ผู้ทรงเช็คซึ่งเป็นผู้เสียหายไม่ประสงค์จะฟ้องคดีอาญาต่อผู้สั่งจ่ายด้วยตนเอง ผู้เสียหายมีทางเลือกที่จะอาศัยกลไกการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐในการดำเนินคดีต่อผู้สั่งจ่ายได้อีกทางหนึ่ง ทั้งนี้ ภายใต้หลักเกณฑ์และเงื่อนไขตามที่กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาบัญญัติไว้ กล่าวคือ ผู้เสียหายจะต้องร้องทุกข์ภายใน 3 เดือนนับแต่วันที่รู้เรื่องความผิดและรู้ตัวผู้กระทำความผิด เพื่อให้พนักงานสอบสวนเกิดอำนาจตามกฎหมายในการสอบสวนดำเนินคดีอาญาแก่ผู้สั่งจ่ายได้ เนื่องจากคดีอาญาอันเกิดจากการใช้เช็คนั้นถือเป็นความผิดอันยอมความได้หรือที่เรียกกันว่าความผิดต่อส่วนตัว หากไม่มีการร้องทุกข์แล้ว พนักงานสอบสวนก็จะมีอำนาจดำเนินการสอบสวน การสอบสวนนี้ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญเพราะเกี่ยวข้องกับอำนาจฟ้องของพนักงานอัยการ หากมีการสอบสวนและการสอบสวนนั้นเป็นการสอบสวนที่ชอบด้วยกฎหมายพนักงานอัยการจะมีอำนาจฟ้องคดีต่อศาล และการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐนี้ก็หาได้ตัดสิทธิผู้เสียหายที่จะเข้าเป็นโจทก์ร่วมกับพนักงานอัยการแต่อย่างใดไม่ ซึ่งหากผู้เสียหายประสงค์ที่จะเข้าเป็นโจทก์ร่วมกับพนักงานอัยการก็สามารถทำได้ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ โดยรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินการในชั้นสอบสวนและชั้นพนักงานอัยการสามารถแยกพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

⁵⁰ คณิต ฒ นคร, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, หน้า 13.

2.2.2.1 การร้องทุกข์

- (ก) ความสำคัญของการร้องทุกข์กับความผิดอาญาอันเกิดจากการใช้เช็ค

ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (7) คำร้องทุกข์ หมายถึง "การที่ผู้เสียหายได้กล่าวหาต่อเจ้าหน้าที่ตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้ว่ามีผู้กระทำความผิดขึ้น จะรู้ตัวผู้กระทำความผิดหรือไม่ก็ตาม ซึ่งกระทำให้เกิดความเสียหายแก่ผู้เสียหาย และการกล่าวเช่นนั้นได้กล่าวโดยมีเจตนาให้ผู้กระทำความผิดได้รับโทษ" จากคำนิยามในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เมื่อพิจารณาประกอบกับประเภทของความผิดอาญาอันเนื่องมาจากการใช้เช็คแล้ว การร้องทุกข์และคำร้องทุกข์นั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเริ่มกระบวนการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ ดังนี้

ประการแรก เนื่องจากความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คเป็นความผิดอันยอมความได้ หากผู้เสียหายประสงค์จะดำเนินคดีกับผู้สั่งจ่ายจะต้องร้องทุกข์ภายใน 3 เดือน นับแต่วันที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงิน ไม่เช่นนั้นคดีเป็นอันขาดอายุความ ทั้งนี้ตามที่ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 96 บัญญัติ ซึ่งหลักเกณฑ์ในส่วนนี้เป็นเช่นเดียวกับกรณีกับผู้เสียหายฟ้องคดีเองดังที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้พนักงานสอบสวนจะไม่มีอำนาจสอบสวนคดีความผิดอันยอมความได้หรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าคดีความผิดต่อส่วนตัว เว้นแต่จะได้มีการร้องทุกข์ตามระเบียบ⁵¹ จึงอาจกล่าวได้ว่าผู้เสียหายต้องดำเนินการร้องทุกข์ก่อนเป็นอันดับแรก เพื่อเป็นการเริ่มต้นการอาศัยกลไกของรัฐในการดำเนินคดีอาญาต่อผู้สั่งจ่ายเช็คที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงิน

ประการต่อมา ความสำคัญของคำร้องทุกข์ในกรณีที่ผู้เสียหายมอบหมายให้รัฐเป็นผู้ดำเนินคดีอาญาแทนในความผิดต่อส่วนตัวนั้น เมื่อคำร้องทุกข์เป็นเงื่อนไขในการให้อำนาจแก่พนักงานสอบสวนในการสอบสวนคดีแล้ว ในทางกลับกันหากมีการถอนคำร้องทุกข์เมื่อใด สิทธิในการนำคดีอาญามาฟ้องย่อมระงับลงทันที⁵² ซึ่งถือเป็นเรื่องอำนาจฟ้องประการหนึ่งโดยต้องพิจารณาในขณะที่ยื่นฟ้องว่าสิทธิในการนำคดีอาญามาฟ้องนั้น

⁵¹ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 121 วรรคสอง

⁵² ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 39 (2)

ระงับหรือไม่ ถ้าในขณะที่ยื่นคำฟ้องสิทธิในการนำคดีอาญามาฟ้องยังไม่ระงับเนื่องจากผู้เสียหายยังมีได้ถอนคำร้องทุกข์ แต่ต่อมาผู้เสียหายได้ถอนคำร้องทุกข์ในขณะที่ดำเนินกระบวนการพิจารณาอยู่ ศาลจะสั่งจำหน่ายคดีนั้นออกจากสารบบความมิใช่พิพากษายกฟ้อง⁵³ แต่ถ้าได้มีการถอนคำร้องทุกข์ก่อนยื่นฟ้องคดีต่อศาลหากมีการยื่นฟ้องในภายหลังศาลจะมีคำพิพากษายกฟ้อง เพราะถือว่าโจทก์ไม่มีอำนาจฟ้องมาตั้งแต่ต้น นอกจากนี้การถอนคำร้องทุกข์นั้นผู้เสียหายสามารถขอถอนคำร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการหรือศาลก็ได้⁵⁴ อีกทั้งผู้เสียหายมีสิทธิที่จะขอถอนคำร้องทุกข์เมื่อใดก็ได้ก่อนที่คดีจะถึงที่สุด⁵⁵ ดังนั้น การถอนคำร้องทุกข์ในคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คจึงมีผลทำให้สิทธิในการนำคดีอาญามาฟ้องระงับลงและไม่สามารถดำเนินคดีอาญาต่อผู้สั่งจ่ายได้อีกต่อไป

(ข) หลักเกณฑ์เกี่ยวกับการร้องทุกข์

- ผู้มีอำนาจรับคำร้องทุกข์ ตามที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาบัญญัติไว้ คือ พนักงานสอบสวนรวมทั้งพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจซึ่งมีตำแหน่งหน้าที่รองหรือเหนือพนักงานสอบสวนและเป็นผู้ซึ่งมีหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยตามกฎหมาย⁵⁶ แต่ถ้าผู้ที่รับคำร้องทุกข์นั้นไม่ใช่พนักงานสอบสวนแล้ว พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจที่มีหน้าที่รองหรือเหนือพนักงานสอบสวนนั้นจะต้องดำเนินการจัดส่งคำร้องทุกข์นั้นให้แก่พนักงานสอบสวนโดยเร็วเพื่อดำเนินการตามกฎหมายต่อไป

- แบบของคำร้องทุกข์ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 123 วรรคสาม คำร้องทุกข์จะทำเป็นหนังสือหรือร้องด้วยวาจาก็ได้ ถ้าเป็นหนังสือต้องมี วัน เดือน ปี และลายมือชื่อของผู้ร้องทุกข์ ถ้าร้องทุกข์ด้วยวาจา ให้พนักงานสอบสวนบันทึกไว้ ลงวัน เดือน ปี และลงลายมือชื่อผู้บันทึกกับผู้ร้องทุกข์ในวันทำนั้นด้วย ในกรณีที่ผู้ร้องทุกข์เป็นนิติบุคคลหากผู้ร้องทุกข์มิใช่กรรมการผู้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคล

⁵³ คำพิพากษาฎีกาที่ 4577/2543

⁵⁴ คำพิพากษาฎีกาที่ 240/2484

⁵⁵ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 126 วรรคหนึ่ง และคำพิพากษาฎีกาที่ 3912/2531

⁵⁶ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 123 วรรคหนึ่ง และมาตรา 124 วรรคหนึ่ง

ดังกล่าว โดยนิติบุคคลนั้นมอบอำนาจให้ผู้อื่นเป็นผู้ร้องทุกข์แทน การมอบอำนาจนั้นต้องทำให้ถูกต้องตามข้อบังคับของนิติบุคคลนั้นด้วย มิฉะนั้นไม่ถือเป็นการมอบอำนาจโดยชอบ คำร้องทุกข์ดังกล่าวเป็นคำร้องทุกข์ในนามของนิติบุคคล จึงไม่ถือว่านิติบุคคลนั้นได้ร้องทุกข์ไว้แล้ว⁵⁷

- สารสำคัญของคำร้องทุกข์ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 123 วรรคสอง คำร้องทุกข์นั้นต้องปรากฏชื่อและที่อยู่ของผู้ร้องทุกข์ ลักษณะแห่งความผิด พฤติการณ์ต่าง ๆ ที่ความผิดนั้นได้กระทำลง ความเสียหายที่ได้รับ และชื่อหรือรูปพรรณของผู้กระทำความผิดเท่าที่จะบอกได้ อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญที่สุดที่จะขาดไม่ได้ก็คือ ผู้เสียหายต้องมีเจตนาให้ผู้กระทำความผิดได้รับโทษดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 2 (7) กล่าวคือ ถ้อยคำที่ปรากฏในคำร้องทุกข์ไม่ว่าจะเป็นการร้องทุกข์ด้วยวาจาหรือทำเป็นหนังสือก็ตาม ต้องมีลักษณะที่เห็นได้ว่าผู้ร้องทุกข์ประสงค์จะให้พนักงานสอบสวนทำการสอบสวนเพื่อดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดเพื่อลงโทษผู้นั้นในความผิดอาญาที่ได้กระทำลง หากในคำร้องทุกข์ไม่มีถ้อยคำในลักษณะดังกล่าว ถือว่าผู้เสียหายไม่ได้ร้องทุกข์ตามกฎหมาย เช่น การแจ้งความต่อพนักงานสอบสวนเพื่อกันคดีขาดอายุความ⁵⁸ หรือการแจ้งความไว้เพื่อเป็นหลักฐานโดยยังไม่ประสงค์จะดำเนินคดีอาญากับผู้กระทำความผิดในทันที⁵⁹ เป็นต้น ผลที่ตามมา คือ ถ้าเป็นความผิดต่อส่วนตัวหรือความผิดอันยอมความได้เมื่อไม่เป็นคำร้องทุกข์ตามกฎหมายแล้ว ถือเสมือนว่ามีได้มีการร้องทุกข์ในความผิดนั้น ๆ มาก่อน หากผู้เสียหายฟ้องคดีดังกล่าวเกินกำหนดเวลา 3 เดือน คดีจึงขาดอายุความ

(ค) การร้องทุกข์ในคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค

โดยหลักแล้ว คำร้องทุกข์ในคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คนั้นเป็นอย่างเดียวกับความผิดอาญาทั่วไป คือ ผู้ที่มีอำนาจร้องทุกข์ต้องเป็นผู้ทรงเช็คที่เป็นผู้เสียหายในขณะที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงิน และการร้องทุกข์ต้องทำตามแบบที่กฎหมายบัญญัติไว้ รวมทั้งต้องมีสารสำคัญของคำร้องทุกข์ครบถ้วน กล่าวคือ ผู้เสียหายต้องมีเจตนาที่จะให้ผู้สั่งจ่ายเช็คที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินได้รับโทษตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ ดังนั้น หากผู้เสียหายแจ้งต่อพนักงานสอบสวนว่าตนต้องการรับเช็คของ

⁵⁷ คำพิพากษาฎีกาที่ 3831/2532

⁵⁸ คำพิพากษาฎีกาที่ 758/2523

⁵⁹ คำพิพากษาฎีกาที่ 2206/2522

กลางไปเพื่อดำเนินการฟ้องจำเลยอีกทางหนึ่งก่อนโดยไม่มอบคดีต่อพนักงานสอบสวน ถือว่าผู้เสียหายไม่มีเจตนาให้ผู้สั่งจ่ายเช็คต้องรับโทษ ไม่เป็นคำร้องทุกข์⁶⁰ แต่ถ้าในคำร้องทุกข์มีข้อความให้ดำเนินคดีอาญากับผู้สั่งจ่ายตามกฎหมายแต่ผู้เสียหายขอรับเช็คไปเพื่อเก็บรักษาไว้เพื่อจะได้ติดต่อกับผู้สั่งจ่ายอีกทางหนึ่ง ถือว่าผู้เสียหายมีเจตนาที่จะให้ผู้สั่งจ่ายได้รับโทษแล้ว จึงเป็นคำร้องทุกข์โดยชอบด้วยกฎหมาย⁶¹

ในประการต่อมา หากผู้เสียหายประสงค์จะร้องทุกข์ให้พนักงานสอบสวนดำเนินคดีกับผู้สั่งจ่ายจะต้องไปร้องทุกข์ที่ใด ในกรณีนี้ต้องพิจารณาว่าความผิดเกิดขึ้นที่ใด ผู้เสียหายต้องร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวนในเขตที่รับผิดชอบหรือมีอำนาจสอบสวนในเขตพื้นที่นั้น⁶² เมื่อความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คเกิดขึ้น ณ ท้องที่อันเป็นที่ตั้งของธนาคารที่ปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็คแล้ว ผู้เสียหายก็ย่อมต้องร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวนที่มีเขตอำนาจสอบสวนในเขตพื้นที่นั้นเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ตามแนวบรรทัดฐานของศาลฎีกาถือว่าท้องที่ที่ออกเช็คเป็นความผิดต่อเนื่องกับการกระทำผิดในท้องที่ที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงิน ผู้เสียหายจึงมีอำนาจร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวนที่มีอำนาจในเขตพื้นที่ ณ สถานที่ออกเช็คได้อีกที่หนึ่งด้วย⁶³ ทั้งนี้ตามที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 19 (2) บัญญัติ

2.2.2.2 การดำเนินคดีในชั้นพนักงานสอบสวน

เมื่อมีคำร้องทุกข์โดยชอบด้วยกฎหมายให้ดำเนินคดีอาญาแก่ผู้สั่งจ่ายในความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คแล้ว พนักงานสอบสวนซึ่งตามกฎหมายถือเป็นพนักงานสอบสวนผู้รับผิดชอบ⁶⁴ จะมีอำนาจสอบสวนในคดีดังกล่าวและสรุปสำนวนและความเห็นควรสั่งฟ้องส่งให้พนักงานอัยการเพื่อดำเนินการฟ้องผู้สั่งจ่ายเป็นจำเลยต่อไป ในการนี้ต้องนำบทบัญญัติในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 18 ใช้บังคับแก่กรณีเหมือนเช่นการสอบสวนคดีอาญา

⁶⁰ คำพิพากษาฎีกาที่ 4714/2533 และคำพิพากษาฎีกาที่ 1478/2530

⁶¹ คำพิพากษาฎีกาที่ 1209/2531 (ประชุมใหญ่)

⁶² ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 18

⁶³ คำพิพากษาฎีกาที่ 1702 – 1703/2523 (ประชุมใหญ่)

⁶⁴ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 18 วรรคสามและมาตรา 19 วรรคสอง (ก) และ (ข)

ทั่วไป อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คเป็นคดีที่อยู่ในอำนาจพิจารณาพิพากษาของศาลแขวง จึงต้องนำบทบัญญัติในส่วนที่เกี่ยวกับการสอบสวนผู้ต้องหาตั้งที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาคดีอาญาในศาลแขวง พ.ศ. 2499 (“พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ”) มาใช้บังคับการสอบสวนในคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คด้วย ดังนั้นต้องพิจารณาว่าหากมีบทบัญญัติใดในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ ที่กำหนดอำนาจหน้าที่ของการสอบสวนคดีไว้โดยเฉพาะ ก็ต้องนำบทบัญญัตินั้นมาใช้บังคับกับการสอบสวนคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค แต่ถ้าไม่มีให้นำพระธรรมนูญศาลยุติธรรม วิธีพิจารณาความแพ่งและวิธีพิจารณาความอาญามาใช้บังคับกับการสอบสวนดังกล่าว⁶⁵ โดยที่การสอบสวนมีความสำคัญมากในการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ เพราะการสอบสวนที่ขอด้วยกฎหมายนั้นถือเป็นเงื่อนไขเรื่องอำนาจฟ้องของพนักงานอัยการประการหนึ่ง ดังนั้น จึงอาจแยกพิจารณาการใช้อำนาจสอบสวนของพนักงานสอบสวนในความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คตามกฎหมายที่ให้อำนาจออกได้เป็น 2 กรณี ดังนี้

(ก) อำนาจหน้าที่ของพนักงานสอบสวนภายใต้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้บัญญัติถึงอำนาจของพนักงานสอบสวนในการสอบสวนคดีอาญาไว้เป็นการทั่วไป⁶⁶ เช่น อำนาจของพนักงานสอบสวนในการให้เจ้าพนักงานอื่นทำการแทนตามมาตรา 128 อำนาจในการรวบรวมหลักฐานตามมาตรา 132 อำนาจในการออกหมายเรียกบุคคลมาเพื่อให้การตามมาตรา 133 เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติที่ถือเป็นหน้าที่และข้อห้ามมิให้พนักงานสอบสวนกระทำในขณะที่ยังมีอำนาจสอบสวนอยู่ เช่น หน้าที่ในการเริ่มทำการสอบสวนโดยไม่ชักช้าตามมาตรา 130 หน้าที่ในการแจ้งข้อหาตามมาตรา 134 และมาตรา 134/4 หน้าที่ในการดำเนินการสอบสวนตามวิธีที่บัญญัติในมาตรา 139 รวมทั้งหน้าที่ในการสรุปสำนวนและความเห็นควรสั่งฟ้องหรือไม่ฟ้องให้แก่พนักงานอัยการตามมาตรา 140 มาตรา 141 และมาตรา 142 ส่วนข้อห้ามมิให้กระทำ ได้แก่ การห้ามมิให้พนักงานสอบสวนทำหรือจัดให้ทำการใด ๆ ที่เป็นการให้คำมั่นสัญญา ชูเชิญ หลอกลวง ทรมาน ใช้กำลังบังคับหรือกระทำโดยมิชอบประการใด ๆ เพื่อจูงใจผู้ต้องหาให้ให้การ

⁶⁵ดูพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาคดีอาญาในศาลแขวง พ.ศ. 2499 มาตรา 4

⁶⁶ดูบทบัญญัติประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 120 ถึงมาตรา 141

ทั้งนี้ตามที่มาตรา 135 บัญญัติ เป็นต้น ซึ่งอำนาจหน้าที่ของพนักงานสอบสวนในคดีความผิด อันเกิดจากการใช้เช็คนี้จำเป็นต้องพิจารณาประกอบกับบทบัญญัติส่วนที่เกี่ยวข้องกับอำนาจหน้าที่ของพนักงานสอบสวนในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ ในหัวข้อต่อไปด้วย

(ข) อำนาจหน้าที่ของพนักงานสอบสวนภายใต้พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ

คดีอาญาใดซึ่งอยู่ในอำนาจพิจารณาพิพากษาของศาลแขวง นอกจากพนักงานสอบสวนจะต้องดำเนินการสอบสวนภายใต้บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแล้ว ยังต้องดำเนินการภายใต้บทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ อีกด้วย ซึ่งในกรณีนี้หากมีบทบัญญัติใดในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ กำหนดอำนาจหน้าที่ของพนักงานสอบสวนไว้เป็นการเฉพาะแตกต่างจากบทบัญญัติในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแล้ว ก็ไม่สามารถนำบทบัญญัติในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาใช้บังคับได้ ทั้งนี้ ตามที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ มาตรา 4 บัญญัติ ซึ่งบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับพนักงานสอบสวนนั้นบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ มาตรา 7 มาตรา 8 และมาตรา 9 ดังต่อไปนี้

- ระยะเวลาการสอบสวนผู้ต้องหาเมื่อมีการจับตัวผู้ต้องหาแล้ว พนักงานสอบสวนผู้รับผิดชอบต้องส่งตัวผู้ต้องหาพร้อมด้วยสำนวนการสอบสวนไปยังพนักงานอัยการ เพื่อให้พนักงานอัยการฟ้องคดีต่อศาลแขวงภายใน 48 ชั่วโมงนับแต่เวลาที่ผู้ต้องหาถูกจับ แต่ทั้งนี้มิให้นับระยะเวลาเดินทางรวมเข้าในกำหนดเวลาดังกล่าวด้วย (มาตรา 7 วรรคหนึ่ง)

ในกรณีที่เกิดความจำเป็นไม่สามารถฟ้องผู้ต้องหาต่อศาลได้ทันในกำหนดเวลา 48 ชั่วโมง พนักงานสอบสวนสามารถยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อขอผิดฟ้องได้คราวละไม่เกิน 6 วัน แต่ต้องไม่เกิน 3 คราว ซึ่งรวมแล้วจะขอผิดฟ้องได้ไม่เกิน 18 วัน ในกรณีนี้ถ้ามีคำขอให้ขังผู้ต้องหาหรือผู้ต้องหามาศาล ศาลจะสอบถามผู้ต้องหาว่าจะคัดค้านหรือไม่ และศาลมีอำนาจสอบถามเหตุจำเป็นจากพนักงานสอบสวนได้ (มาตรา 7 วรรคสอง) เมื่อผิดฟ้องครบ 3 คราวแล้วยังไม่สามารถฟ้องคดีต่อศาลได้เนื่องจากเหตุจำเป็น พนักงานสอบสวนอาจขอผิดฟ้องได้อีกคราวละไม่เกิน 6 วันและไม่เกิน 2 คราว รวมทั้งสิ้นอีกไม่เกิน 12 วัน แต่ศาลจะอนุญาตในกรณีได้ต่อเมื่อพนักงานสอบสวนแสดงเหตุจำเป็นและนำพยานมาเบิก

ความประกอบจนเป็นที่พอใจแก่ศาล (มาตรา 7 วรรคสาม) หากศาลอนุญาต เมื่อพ้นกำหนดเวลา 12 วันดังกล่าว จะฟ้องคดีผู้ต้องหาต่อศาลไม่ได้ เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากอัยการสูงสุด (มาตรา 9)

อย่างไรก็ตาม กำหนดระยะเวลา 48 ชั่วโมงดังกล่าวมาแล้วนั้นใช้ในกรณีที่มีการจับกุมตัวผู้ต้องหา แต่ถ้าไม่มีการจับกุมตัวแล้วก็จะไม่อยู่ในบังคับต้องฟ้องหรือมัดฟ้องในกำหนดเวลาตามมาตรา 7 แต่อย่างใด กล่าวคือ ในคดีที่ไม่มีการจับและควบคุมผู้ต้องหาจะไม่อยู่ในบังคับของมาตรา 7 จึงไม่จำเป็นต้องฟ้องผู้ต้องหาเป็นจำเลยต่อศาลภายใน 48 ชั่วโมง และไม่จำเป็นต้องขอมัดฟ้องต่อศาล รวมทั้งไม่ต้องขออนุญาตฟ้องคดีต่ออัยการสูงสุดเช่นกัน⁶⁷ ซึ่งตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ การฟ้องนิติบุคคลเป็นจำเลยแต่ผู้เดียวจะไม่มีการจับกุม เพราะนิติบุคคลไม่อยู่ในสภาพที่จะถูกจับกุมได้ จึงไม่ต้องดำเนินการตามมาตรา 7⁶⁸ เป็นต้น

- อำนาจควบคุมผู้ต้องหา พนักงานสอบสวนมีอำนาจควบคุมตัวได้ตามที่กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาบัญญัติ แต่กรณีจะเป็นอย่างไรก็ตาม จะควบคุมตัวผู้ต้องหาไว้เกินกว่ากำหนดเวลาตามมาตรา 7 วรรคหนึ่งกำหนดไว้ไม่ได้ ซึ่งก็คือจะควบคุมตัวได้ไม่เกิน 48 ชั่วโมงนั่นเอง ทั้งนี้ตามรายละเอียดที่บัญญัติไว้ในมาตรา 8 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ นอกจากนี้ถ้าผู้ต้องหายื่นคำร้องขอปล่อยชั่วคราว พนักงานสอบสวนต้องมีคำสั่งให้ปล่อยชั่วคราวโดยมีประกันแต่ไม่มีหลักประกัน หรือมีประกันและหลักประกันไม่เกินหนึ่งในสามของจำนวนเงินตามเช็ค⁶⁹

(ค) การสอบสวนคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค

คดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คนั้น ในทางปฏิบัติ พนักงานสอบสวนจะไม่ดำเนินการจับกุมหรือควบคุมตัวผู้ต้องหาว่ากระทำความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค ทั้งนี้ เนื่องจากในกรณีที่มีการจับกุมหรือควบคุมตัวผู้ต้องหาแล้ว พนักงานสอบสวนจะต้องดำเนินการสอบสวนและส่งตัวผู้ต้องหาให้พนักงานอัยการเพื่อฟ้องคดีต่อศาลภายใน 48

⁶⁷ คำพิพากษาฎีกาที่ 1849/2522

⁶⁸ คำพิพากษาฎีกาที่ 1319/2522

⁶⁹ พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ มาตรา 6

ชั่วโมง ซึ่งหากดำเนินการไม่ทันในกำหนดระยะเวลาดังกล่าว พนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการแล้วแต่กรณีก็ยังมีอำนาจที่จะขอผิดฟ้องต่อศาลได้อีกตามกำหนดระยะเวลาในบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ มาตรา 7 อย่างไรก็ตาม ถ้ารวมระยะเวลาทั้งหมดแล้วก็ถือว่าเป็นระยะเวลาที่น้อยมาก ดังนั้นพนักงานสอบสวนจึงมักเลือกที่จะไม่จับกุมหรือควบคุมตัวผู้ต้องหาเพื่อที่จะไม่ต้องดำเนินการภายในระยะเวลาของบทบัญญัติดังกล่าวข้างต้น แต่จะใช้วิธีออกหมายเรียกผู้ต้องหามาเพื่อแจ้งข้อหาและทำการสอบสวน เมื่อทำการสอบสวนเสร็จก็จะปล่อยตัวผู้ต้องหาไป หากต้องการสอบปากคำเพิ่มก็จะหมายเรียกผู้ต้องหามาสอบสวนเพิ่มเติม เมื่อทำการสอบสวนเสร็จก็จะเรียกผู้ต้องหามาเพื่อนำตัวผู้ต้องหาพร้อมด้วยสำนวนการสอบสวนนั้นส่งให้พนักงานอัยการต่อไป

2.2.2.3 การดำเนินคดีในชั้นพนักงานอัยการ

โดยหลักในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พนักงานอัยการซึ่งถือว่าเป็นทนายของรัฐในการดำเนินคดีอาญากับผู้กระทำความผิด ภายหลังจากได้รับสำนวนการสอบสวนพร้อมความเห็นควรสั่งฟ้องหรือไม่ฟ้องคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คจากพนักงานสอบสวนตามที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 141 และมาตรา 142 แล้ว พนักงานอัยการจะมีคำสั่งฟ้องคดีหรือไม่ฟ้องคดีตามที่พนักงานสอบสวนได้ทำความเห็นไว้ในสำนวนการสอบสวน ซึ่งอาจจะเป็นคำสั่งที่ไม่ตรงกับพนักงานสอบสวนก็ได้ โดยอำนาจในการมีคำสั่งฟ้องหรือไม่ฟ้องคดีนี้ถือเป็นอำนาจดุลพินิจของพนักงานอัยการที่จะมีคำสั่งตามที่เห็นสมควรเมื่อทำการพิจารณาสำนวนการสอบสวนของพนักงานสอบสวน นอกจากนี้พนักงานอัยการยังมีอำนาจสั่งให้พนักงานสอบสวนทำการสอบสวนเพิ่มเติม หรือส่งพยานคนใดมาให้ซักถาม รวมทั้งอำนาจในการปล่อย ปล่อยชั่วคราว ควบคุมตัวไว้หรือขอให้ศาลมีคำสั่งให้ขังผู้ต้องหาอีกด้วย ทั้งนี้ตามที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 143 บัญญัติ ซึ่งหากพนักงานอัยการมีคำสั่งฟ้องคดีผู้ต้องหาในความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คแล้วก็จะมีการดำเนินการนำตัวผู้ต้องหาฟ้องคดีต่อศาลต่อไป ในกรณีที่ผู้ต้องหาถูกจับกุมแล้ว พนักงานอัยการจะต้องดำเนินการฟ้องคดีต่อศาลภายในเวลา 48 ชั่วโมง นับแต่เวลาที่ผู้ต้องหาถูกจับด้วย โดยสามารถขอผิดฟ้องต่อศาลได้เช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นไปตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ มาตรา 7 มาตรา 7 ทวิ มาตรา 8 และมาตรา 9 ดังที่ได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้วในขั้นตอนการดำเนินการในชั้นของพนักงานสอบสวน

อย่างไรก็ตาม หากพนักงานอัยการพิจารณาลำนวนของพนักงานสอบสวนที่ส่งมาแล้วและมีคำสั่งไม่ฟ้องคดีซึ่งคำสั่งไม่ฟ้องคดีดังกล่าวไม่ใช่คำสั่งของอัยการสูงสุด ในกรณีนี้ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ มาตรา 12 ได้บัญญัติให้พนักงานอัยการต้องส่งสำนวนการสอบสวนพร้อมกับคำสั่งเสนอต่อผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ รองผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ หรือผู้ช่วยผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติในกรณีที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร หรือส่งสำนวนการสอบสวนพร้อมด้วยคำสั่งเสนอผู้ว่าราชการจังหวัดในกรณีที่อยู่ในเขตจังหวัดอื่น ซึ่งพนักงานอัยการมีอำนาจที่จะจัดให้มีการปล่อยชั่วคราว ควบคุมไว้หรือขอให้ศาลชั่งในระหว่างที่ส่งสำนวนไปยังผู้มีอำนาจทบทวนคำสั่งดังกล่าว

ในกรณีที่ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ รองผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติหรือผู้ช่วยผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติในกรุงเทพมหานคร หรือผู้ว่าราชการจังหวัดในจังหวัดอื่นแย้งคำสั่งของพนักงานอัยการ ให้ส่งสำนวนพร้อมด้วยความเห็นแย้งไปยังอัยการสูงสุดเพื่อชี้ขาด แต่ถ้าคดีจะขาดอายุความหรือมีเหตุอย่างอื่นอันจำเป็นจะต้องรีบฟ้อง ก็ให้ฟ้องคดีนั้นตามความเห็นของผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ รองผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ ผู้ช่วยผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติหรือผู้ว่าราชการจังหวัดไปก่อน (พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ มาตรา 12 วรรคสอง) หากอัยการสูงสุดเห็นด้วยกับคำสั่งไม่ฟ้องคดีก็จะมีคำสั่งเด็ดขาดไม่ฟ้องคดีและคำสั่งนี้ถือเป็นที่สุด นอกจากนี้ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ มาตรา 12 วรรคสาม ได้บัญญัติให้นำบทบัญญัติในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ มาตรา 12 วรรคหนึ่งและวรรคสองมาใช้บังคับในการที่พนักงานอัยการจะไม่อุทธรณ์ ไม่ฎีกา หรือถอนฟ้อง ถอนอุทธรณ์และถอนฎีกาด้วยโดยอนุโลม

2.2.3 การดำเนินคดีอาญาในชั้นศาลตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2534

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่าการดำเนินคดีอาญาตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ ในปัจจุบันอยู่ภายใต้การพิจารณาและพิพากษาคดีของศาลแขวง ซึ่งหากมีบทบัญญัติใดในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ บัญญัติไว้เป็นการเฉพาะแล้วก็จะไม่นำบทบัญญัติทั่วไปว่าด้วยการพิจารณาและพิพากษาคดีในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาใช้บังคับกับการดำเนินกระบวนการพิจารณาอีก โดยอาจแยกพิจารณาขั้นตอนการดำเนินคดีอาญาในชั้นศาลว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คได้เป็นสองส่วน คือ ในชั้นไต่สวนมูลฟ้องและในชั้นพิจารณาคดี ดังนี้

2.2.3.1 การดำเนินคดีอาญาชั้นไต่สวนมูลฟ้องในคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค

ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (12) การไต่สวนมูลฟ้อง หมายความว่า “กระบวนการไต่สวนของศาลเพื่อวินิจฉัยถึงมูลคดีที่จำเลยต้องหา” ซึ่งโดยปกติแล้วศาลจะมีคำสั่งไต่สวนมูลฟ้องภายหลังจากที่โจทก์ได้ยื่นคำฟ้องต่อศาลและศาลเห็นว่าฟ้องของโจทก์ถูกต้องตามกฎหมายแล้ว กล่าวคือตามที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ ได้บัญญัติไว้⁷⁰ ก่อนที่ศาลจะมีคำสั่งประทับฟ้องในคดีที่ราษฎรเป็นโจทก์ศาลจะไต่สวนมูลฟ้องเสมอแต่ถ้าคดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์นั้นไม่จำเป็นต้องทำการไต่สวนมูลฟ้อง ยกเว้นในกรณีที่ศาลจะเห็นสมควรจะให้มีการไต่สวนมูลฟ้องในคดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ก็ได้⁷¹ ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วในคดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ศาลมักจะไม่สั่งให้ไต่สวนมูลฟ้องเหมือนกรณีที่ราษฎรเป็นโจทก์

ในกรณีที่ราษฎรเป็นโจทก์ศาลมีอำนาจไต่สวนมูลฟ้องลับหลังจำเลยได้ โดยจำเลยจะมาฟังการไต่สวนมูลฟ้องหรือไม่ก็ได้ จำเลยสามารถแต่งตั้งทนายให้ทำการซักค้านพยานโจทก์ได้ ห้ามมิให้ศาลถามค่าให้การจำเลยและก่อนที่ศาลจะประทับฟ้องจะไม่ถือว่าจำเลยอยู่ในฐานะจำเลยแต่อย่างใด⁷²

⁷⁰มาตรา 19 ในคดีอาญาที่อยู่ในอำนาจศาลแขวงที่จะพิจารณาพิพากษาได้ ผู้เสียหายหรือพนักงานอัยการจะฟ้องด้วยวาจาหรือเป็นหนังสือก็ได้ แต่ถ้าจำเลยร้องขอหรือศาลเห็นสมควรจะสั่งให้ฟ้องเป็นหนังสือก็ได้

การฟ้องด้วยวาจานั้นให้โจทก์แจ้งต่อศาลถึงชื่อโจทก์ ชื่อที่อยู่และสัญชาติของจำเลยฐานความผิด การกระทำที่อ้างว่าจำเลยได้กระทำความผิด ข้อเท็จจริงและรายละเอียดเกี่ยวกับเวลา สถานที่ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องพอสมควรเท่าที่จะให้จำเลยเข้าใจข้อหาได้ดี และมาตราในกฎหมายซึ่งบัญญัติว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นความผิด

จำเลยจะให้การด้วยวาจาหรือเป็นหนังสือก็ได้

ในกรณีที่ฟ้องหรือให้การด้วยวาจา ให้ศาลบันทึกใจความไว้เป็นหลักฐานและให้คู่ความลงชื่อไว้

⁷¹ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 162 (1) และ (2)

⁷²ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 165 วรรคสาม

ส่วนกรณีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ในวันไต่สวนมูลฟ้อง พนักงานอัยการจะคุมตัวจำเลยมาศาลในกรณีที่จำเลยอยู่ในความควบคุมของเจ้าพนักงานหรือศาลแล้วแต่กรณี หรือจำเลยจะต้องมาศาลในกรณีที่มิได้อยู่ในความควบคุมดังกล่าว ศาลจะส่งสำเนาคำฟ้องให้แก่จำเลย ศาลจะอ่านและอธิบายฟ้องให้จำเลยฟังและจะถามจำเลยว่ากระทำความผิดจริงหรือไม่ จะให้การต่อสู้อย่างไรบ้าง โดยศาลจะจดคำให้การของจำเลยไว้ ถ้าจำเลยไม่ยอมให้การศาลจะจดรายงานไว้ จำเลยสามารถมีทนายมาช่วยเหลือได้แต่จำเลยไม่มีอำนาจนำพยานเข้าสืบในชั้นนี้⁷³

ถ้าคดีมีมูลศาลจะมีคำสั่งประทับฟ้องไว้พิจารณาต่อไปเฉพาะกระทงที่มีมูล แต่ถ้าศาลเห็นว่าคดีไม่มีมูลศาลจะพิพากษายกฟ้อง⁷⁴ คำสั่งของศาลที่ให้คดีมีมูลถือเป็นเด็ดขาด กล่าวคือ ฝ่ายใดจะอุทธรณ์ฎีกาคัดค้านมิได้ แต่ถ้าศาลมีคำสั่งว่าคดีไม่มีมูลโจทก์มีอำนาจอุทธรณ์ฎีกาได้ และในกรณีที่โจทก์ร้องขอ ศาลมีอำนาจที่จะชั่งจำเลยไว้หรือปล่อยชั่วคราวระหว่างอุทธรณ์ฎีกาก็ได้⁷⁵ และเมื่อศาลประทับฟ้องแล้วศาลจะส่งสำเนาฟ้องให้จำเลยเป็นรายตัวไปเว้นแต่จำเลยจะได้รับสำเนาฟ้องไว้ก่อนแล้ว⁷⁶ ถ้ายังไม่ได้ตัวจำเลยมาศาลจะออกหมายเรียกหรือหมายจับแล้วแต่ดุลพินิจของศาลเพื่อนำตัวจำเลยมาพิจารณาคดีต่อไป⁷⁷

ที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นขั้นตอนโดยสรุปของการไต่สวนมูลฟ้อง ตามที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาบัญญัติไว้ ซึ่งในการสืบพยานในชั้นไต่สวนมูลฟ้องในคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คโจทก์ต้องนำสืบให้ได้ความว่ามูลหนี้ตามเช็คนั้นมีอยู่จริงและบังคับได้ตามกฎหมาย โดยจะต้องนำสืบให้ปรากฏถึงมูลหนี้เดิมว่าเป็นมูลหนี้ใด มีข้อตกลงหรือสาระสำคัญอย่างไร ในกรณีที่หนี้ดังกล่าวมีกฎหมายบังคับให้ต้องทำเป็นหนังสือหรือมีหลักฐานเป็นหนังสือจึงจะฟ้องร้องบังคับคดีกันได้ก็ต้องนำสืบถึงหลักฐานดังกล่าวด้วย รวมถึงการนำสืบในส่วนของการปฏิเสธการจ่ายเงินของธนาคารซึ่งเป็นสถานที่เกิดเหตุ และประเด็นที่สำคัญสำหรับความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คซึ่งเป็นความผิดอันยอมความได้จะต้องนำสืบด้วยว่าคดีไม่

⁷³ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 165 วรรคหนึ่งและวรรคสอง

⁷⁴ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 167

⁷⁵ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 170 วรรคหนึ่งและวรรคสอง

⁷⁶ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 168

⁷⁷ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 169

ขาดอายุความ มิฉะนั้นศาลอาจยกฟ้องได้เพราะปัญหาเรื่องอายุความในคดีอาญานั้นเป็นปัญหาเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของประชาชน ศาลมีอำนาจหยิบยกขึ้นพิจารณาและวินิจฉัยได้เอง ดังนี้ เมื่อศาลมีคำสั่งประทับฟ้องแล้วศาลก็จะดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อไป

2.2.3.2 การดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค

ศาลจะดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีไปตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาว่าด้วยวิธีพิจารณาในศาลชั้นต้น เช่นเดียวกับการดำเนินคดีอาญาทั่วไป ในชั้นพิจารณาโจทก์มีหน้าที่นำสืบว่าจำเลยกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ จริง ในคดีอาญาภาระการพิสูจน์ย่อมตกอยู่แก่โจทก์เสมอ การนำสืบในคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คก็มีลักษณะทำนองเดียวกันกับการนำสืบในชั้นไต่สวนมูลฟ้องในกรณีที่ราษฎรเป็นโจทก์ กล่าวคือ โจทก์ต้องนำสืบถึงการกระทำของจำเลยที่เป็นความผิด เวลากระทำความผิด สถานที่กระทำความผิด บุคคลที่เกี่ยวข้อง และการนำสืบข้อเท็จจริงในคดีเช็ค อาทิเช่น มูลหนี้ตามเช็คว่าเช็คนั้นเป็นเช็คที่ออกเพื่อชำระหนี้อะไร เป็นหนี้ที่บังคับได้ตามกฎหมายหรือไม่ จำเลยเป็นผู้ลงลายมือชื่อในเช็คหรือไม่ การกระทำของจำเลยเข้าองค์ประกอบตามที่กฎหมายบัญญัติหรือไม่ รวมทั้งต้องนำสืบในเรื่องอายุความด้วยว่าคดีของโจทก์ไม่ขาดอายุความ ซึ่งอาจเป็นเพราะโจทก์ได้มีการร้องทุกข์ไว้ภายในกำหนดเวลา 3 เดือน หรือโจทก์เป็นผู้เสียหายและฟ้องคดีเองภายในกำหนดเวลาดังกล่าว เมื่อสืบพยานฝ่ายโจทก์เสร็จสิ้น จำเลยก็มีสิทธินำพยานหลักฐานของตนเข้าสืบเพื่อหักล้างข้อกล่าวหาของโจทก์ได้ และหลังจากสืบพยานทั้งสองฝ่ายเรียบร้อยแล้วศาลจะมีคำพิพากษา โดยคำพิพากษาจะกระทำด้วยวาจาก็ได้ ถ้าคำพิพากษานั้นได้ทำด้วยวาจาศาลจะต้องทำบันทึกไว้พอให้ได้ใจความ⁷⁸

2.2.3.3 การอุทธรณ์คดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค

ภายหลังจากที่ศาลมีคำพิพากษาแล้ว ห้ามมิให้คู่ความอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริงยกเว้นในกรณีที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ มาตรา 22

⁷⁸ ดูพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ มาตรา 21

จำเลยมีสิทธิอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริงได้⁷⁹ ซึ่งหมายความว่าเมื่อเข้ากรณีใดกรณีหนึ่งตามที่ มาตรา 22 บัญญัติไว้ ฝ่ายจำเลยเท่านั้นที่มีสิทธิอุทธรณ์โจทก์ไม่มีสิทธิอุทธรณ์ แต่คู่ความทั้งสองฝ่ายมีสิทธิอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายได้ ทั้งนี้ศาลอุทธรณ์ต้องฟังข้อเท็จจริงตามที่ศาลชั้นต้นวินิจฉัยมาแล้วจากพยานหลักฐานในสำนวน⁸⁰ และต้องเป็นข้อที่ได้ยกขึ้นมาว่ากล่าวกันมาแล้วในศาลชั้นต้น ยกเว้นกรณีข้อกฎหมายที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยหรือที่เกี่ยวกับการไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาว่าด้วยอุทธรณ์ ผู้อุทธรณ์หรือศาลยกขึ้นอ้างได้ แม้ว่าจะไม่ได้ยกขึ้นว่ากล่าวในศาลชั้นต้นก็ตาม⁸¹

อย่างไรก็ตาม แม้กฎหมายจะห้ามมิให้คู่ความอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริงดังที่กล่าวมาแล้ว หากคู่ความฝ่ายที่ประสงค์จะอุทธรณ์ได้รับอนุญาตให้อุทธรณ์จากผู้พิพากษาคนใดคนหนึ่งที่นั่งพิจารณาหรือลงชื่อในคำพิพากษาหรือทำความเห็นแย้งในศาลแขวงหรือได้รับคำรับรองในอุทธรณ์ว่ามีเหตุอันควรที่ศาลอุทธรณ์จะได้วินิจฉัยจากอัยการสูงสุดหรือพนักงานอัยการผู้ซึ่งอัยการสูงสุดมอบหมาย ศาลก็จะรับอุทธรณ์นั้นไว้เพื่อพิจารณาต่อไป ทั้งนี้ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงฯ มาตรา 22 ทวิ

2.2.3.4 ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค

(ก) การปล่อยชั่วคราวในคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค

ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ มาตรา 6 ได้บัญญัติให้การควบคุมหรือคุมขังผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีความผิดอันเกิดจากการใช้

⁷⁹ มาตรา 22 ในคดีอาญาห้ามมิให้อุทธรณ์คำพิพากษาของศาลแขวงในปัญหาข้อเท็จจริง เว้นแต่กรณีต่อไปนี้ให้จำเลยอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริงได้

- (1) จำเลยต้องคำพิพากษาให้ลงโทษจำคุก หรือให้ลงโทษกักขังแทนโทษจำคุก
- (2) จำเลยต้องคำพิพากษาให้ลงโทษจำคุก แต่ศาลรอการลงโทษไว้
- (3) ศาลพิพากษาว่าจำเลยมีความผิด แต่รอการกำหนดโทษไว้ หรือ
- (4) จำเลยต้องคำพิพากษาให้ลงโทษปรับเกินหนึ่งพันบาท

⁸⁰ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 194

⁸¹ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 195

เข็คนั้นเป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวงดังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อ การดำเนินการในชั้นพนักงานสอบสวน แต่ถ้าผู้ต้องหาหรือจำเลยยื่นคำร้องขอให้ปล่อยชั่วคราวไม่ว่าในชั้นของพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ หรือชั้นศาลก็ตาม ให้พนักงานสอบสวน พนักงานอัยการหรือศาลสั่งปล่อยชั่วคราวโดยมีประกันซึ่งจะมีหลักประกันหรือไม่ก็ได้ แต่ในกรณีที่มีหลักประกัน หลักประกันดังกล่าวต้องไม่เกินจำนวนหนึ่งในสามของจำนวนเงินที่ระบุในเช็ค ซึ่งในเรื่องการปล่อยชั่วคราวโดยมีหลักประกันนี้ แต่เดิมตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2497 มาตรา 5 (2) ได้บัญญัติให้พนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการสั่งปล่อยชั่วคราวโดยมีประกันหรือหลักประกันไม่เกินจำนวนเงินตามเข็คนั้น จึงเห็นได้ว่าการปล่อยชั่วคราวโดยมีหลักประกันตามกฎหมายเช็คฉบับปัจจุบันนี้สามารถกระทำได้ง่ายกว่าเดิม ซึ่งเป็นการเพิ่มหลักประกันในสิทธิและเสรีภาพให้แก่ผู้ต้องหาในคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คมากยิ่งขึ้น

(ข) คดีอาญาเล็กน้อยในคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค

เนื่องจากคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คเป็นความผิดอันยอมความได้ ดังนั้น เมื่อได้มีการถอนคำร้องทุกข์ ถอนฟ้อง หรือยอมความกันโดยถูกต้องด้วยกฎหมาย สิทธิในการนำคดีอาญามาฟ้องย่อมระงับลงตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 39 (2) นอกจากนี้ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2507 มาตรา 7 ยังได้บัญญัติถึงกรณีที่คดีอาญาเล็กน้อยได้เพิ่มเติมอีกสองกรณี คือ กรณีแรก ผู้กระทำความผิดตามมาตรา 4 ได้ใช้เงินตามเช็คให้แก่ผู้ทรงเช็ค หรือแก่ธนาคารภายใน 30 วันนับแต่วันที่ผู้ออกเช็คได้รับหนังสือการบอกกล่าวจากผู้ทรงเช็คว่าธนาคารไม่ใช้เงินตามเช็คนั้น และกรณีที่สอง หน้าที่ผู้กระทำความผิดตามมาตรา 4 ได้ออกเช็คเพื่อใช้เงินนั้นได้สิ้นผลผูกพันไปก่อนศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุด ทั้งสองกรณีดังที่กล่าวมาให้อถือว่าคดีเล็กน้อยตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งเป็นการแก้ไขกฎหมายให้การเลิกคดีอาญาอันเกิดจากการใช้เช็คนั้นทำได้ง่ายมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม

(ค) คดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คกับการรอกการลงโทษ

โดยที่ความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค นั้นมีอัตราโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี เมื่อพิจารณาจากอัตราโทษจำคุกดังกล่าว

ประกอบบทบัญญัติในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 56 วรรคแรก⁸² ศาลสามารถรอการลงโทษ จำเลยในความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คได้ ซึ่งการจะรอการลงโทษจำเลยหรือไม่นั้นเป็นดุลพินิจของศาลโดยที่จำเลยไม่ต้องมีคำขอแต่อย่างใด ผู้เขียนขอยกตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาที่วินิจฉัยสมควรรอการลงโทษแก่จำเลยในคดีความผิดอันเนื่องมาจากการใช้เช็ค คือ คำพิพากษาฎีกาที่ 5673/2542

คำพิพากษาฎีกาที่ 5673/2542 โจทก์บรรยายฟ้องว่า จำเลยทั้งสองร่วมกันออกเช็คพิพาทโดยจำเลยที่ 2 เป็นผู้ลงลายมือชื่อส่งจ่ายและประทับตราสำคัญของจำเลยที่ 1 มอบให้แก่โจทก์เพื่อชำระหนี้ที่มีอยู่จริงและบังคับได้ตามกฎหมาย แต่เมื่อเช็คถึงกำหนดธนาคารได้ปฏิเสธการจ่ายเงินซึ่งจำเลยที่ 2 ให้การรับสารภาพ แม้ข้อเท็จจริงจะปรากฏว่าจำเลยที่ 2 มิได้ลงลายมือชื่อในเช็คพิพาท แต่เมื่อเช็คพิพาทเป็นของบริษัทจำเลยที่ 1 ซึ่งจำเลยที่ 2 เป็นกรรมการผู้มีอำนาจลงชื่อผูกพันบริษัทจำเลยที่ 1 และมีอำนาจลงลายมือชื่อส่งจ่ายเช็คของบริษัทจำเลยที่ 1 ได้ ย่อมต้องทราบฐานะทางการเงินของบริษัทจำเลยที่ 1 ว่ามีเงินพอที่จะจ่ายตามเช็คได้หรือไม่ ดังนั้น เมื่อจำเลยที่ 2 เป็นผู้ประทับตราสำคัญของบริษัทจำเลยที่ 1 ในเช็คพิพาทและส่งมอบเช็คพิพาทให้แก่โจทก์เป็นการชำระหนี้ จึงถือได้ว่าจำเลยที่ 2 ได้ร่วมกระทำผิดตามฟ้องด้วยแล้ว เพราะความผิดตาม พ.ร.บ. ว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ ไม่ได้จำกัดเฉพาะผู้กระทำความผิดคือผู้ออกเช็คเท่านั้น บุคคลอื่นก็อาจร่วมกระทำผิดด้วยกันได้

ตามพฤติการณ์แห่งคดี การกระทำความผิดของจำเลยที่ 2 ไม่ร้ายแรงนัก ทั้งจำเลยที่ 2 ได้ชำระหนี้ให้แก่โจทก์แล้วเป็นบางส่วน ซึ่งในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ เช่นนี้ถือว่าจำเลยที่ 2 ได้พยายามบรรเทาผลร้ายแล้ว ประกอบกับไม่ปรากฏว่าจำเลยที่ 2 เคย

⁸²มาตรา 56 ผู้ใดกระทำความผิดซึ่งมีโทษจำคุก และในคดีนั้นศาลจะลงโทษจำคุกไม่เกินสามปี ถ้าไม่ปรากฏว่าผู้นั้นได้รับโทษจำคุกมาก่อน หรือปรากฏว่าได้รับโทษจำคุกมาก่อนแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาท หรือความผิดลหุโทษ เมื่อศาลได้คำนึงถึงอายุ ประวัติ ความประพฤติ สติปัญญา การศึกษาอบรม สุขภาพ ภาวะแห่งจิต นิสัย อาชีพและสิ่งแวดล้อมของผู้นั้น หรือสภาพความผิด หรือเหตุอันสมควรปรานีแล้ว เห็นเป็นการสมควร ศาลจะพิพากษาว่าผู้นั้นมีความผิดแต่รอการกำหนดโทษไว้ หรือกำหนดโทษแต่รอการลงโทษไว้ แล้วปล่อยตัวไป เพื่อให้โอกาสผู้นั้นกลับตัวภายในระยะเวลาที่กำหนดแต่ต้องไม่เกินห้าปีนับแต่วันที่ศาลพิพากษา โดยจะกำหนดเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองประพฤติก่อนผู้นั้นด้วยหรือไม่ก็ได้

ได้รับโทษจำคุกมาก่อนจึงเห็นสมควรให้ความปรานีรอการลงโทษแก่จำเลยที่ 2 เพื่อให้โอกาสจำเลยที่ 2 ได้กลับตัวเป็นพลเมืองดีต่อไป

(ง) การฟ้องคดีส่วนแพ่งรวมกับคดีอาญา

ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ มาตรา 8 “ถ้าจำนวนเงินในเช็คแต่ละฉบับหรือหลายฉบับรวมกันไม่เกินจำนวนเงินที่ผู้พิพากษาคนเดียวมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งได้ การฟ้องคดีแพ่งเรียกเงินตามเช็คนั้นจะรวมฟ้องต่อศาลซึ่งพิจารณาคดีอาญาก็ได้ การพิจารณาคดีแพ่งต้องเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง” จากบทบัญญัตินี้ดังกล่าวจำนวนเงินตามเช็คแต่ละฉบับหรือหลายฉบับรวมกันนั้นต้องไม่เกินจำนวนเงินที่ผู้พิพากษาคนเดียวมีอำนาจพิจารณาพิพากษาได้ ซึ่งก็คือไม่เกินจำนวน 300,000 บาท ทั้งนี้ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 24 (4) เนื่องจากคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คเช็คนั้นไม่ถือเป็นคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญาแต่อย่างใด ดังนั้น หากผู้เสียหายประสงค์จะฟ้องเรียกเงินตามเช็คแล้วก็ต้องไปฟ้องเป็นคดีแพ่งเพื่อเรียกเงินจากผู้สั่งจ่ายเป็นอีกคดีหนึ่ง บทบัญญัติตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ มาตรา 8 ซึ่งบัญญัติเพิ่มเติมขึ้นใหม่ในกฎหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบันจึงส่งผลให้เกิดความสับสนแก่ผู้เสียหายในการฟ้องคดีแพ่งเพื่อเรียกเงินตามเช็คไปพร้อมกันกับคดีอาญาได้ กล่าวคือ ฟ้องคดีต่อศาลแขวงที่พิจารณาพิพากษาคดีนั้นได้ ทั้งนี้ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าจำนวนเงินตามเช็คไม่ว่าฉบับเดียวหรือหลายฉบับเมื่อรวมกันแล้วต้องไม่เกิน 300,000 บาท

2.3 สภาพปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการบังคับใช้โทษจำคุกตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2534

2.3.1 ปัญหาการนำพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คไปใช้เป็นเครื่องบีบบังคับลูกหนี้

เมื่อพิจารณาจากลักษณะของเช็คตามกฎหมายแล้ว จะเห็นว่าเช็คเป็นตราสารเปลี่ยนมือ (negotiable instrument) หรือเป็นเครื่องมือเครดิต (credit instrument) ที่ใช้เพื่อประโยชน์ในการดำเนินธุรกิจการค้าในวงการค้าที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติความคุ้มครองรวมทั้งสิทธิหน้าที่ และความรับผิดชอบ

ของผู้ทรงและผู้เกี่ยวข้องในเช็คว่าเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือและความมั่นใจแก่ผู้ใช้เช็คและผู้รับเช็คนั้นแทนการชำระหนี้ด้วยเงินสด ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าการใช้เช็คและการชำระหนี้ตามเช็คนั้นเป็นเรื่องของสัญญาทางแพ่งล้วน ๆ เช่นเดียวกับนิติกรรมหรือสัญญาทั่วไป โดยปกติแล้วหากมีการตกลงทำสัญญาในทางแพ่ง ไม่ว่าจะเป็นสัญญาซื้อขาย สัญญาเช่า สัญญาแลกเปลี่ยน สัญญาจำนำ สัญญาจำนอง ฯลฯ หากคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกระทำผิดสัญญา เช่น ไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขประการใดประการหนึ่งในสัญญา หรือไม่ชำระหนี้ตามสัญญา เป็นต้น คู่สัญญาอีกฝ่ายย่อมมีสิทธิเรียกร้องให้ฝ่ายที่ผิดสัญญานั้นปฏิบัติตามสัญญาหรือใช้สิทธิบอกเลิกสัญญาและเรียกค่าเสียหายอันเกิดจากการผิดสัญญาดังกล่าวได้ โดยการฟ้องเป็นคดีแพ่งต่อศาลเพื่อให้ศาลมีคำพิพากษาให้อีกฝ่ายปฏิบัติตามสัญญาหรือชดเชยค่าเสียหายแล้วแต่กรณี ในกรณีที่เป็นการฟ้องร้องให้ชำระหนี้ซึ่งเป็นหนี้เงิน ภายหลังจากที่ศาลมีคำพิพากษาแล้ว ลูกหนี้ตามคำพิพากษายังไม่ปฏิบัติตามคำบังคับของศาล เจ้าหนี้ตามคำพิพากษาก็มีสิทธิที่จะตั้งเรื่องบังคับคดีเพื่อยึดหรืออายัดทรัพย์สินของลูกหนี้ออกขายทอดตลาดเพื่อนำเงินที่ได้มาชำระหนี้ตามคำพิพากษาได้ภายในกำหนดระยะเวลาบังคับคดีตามกฎหมาย ที่กล่าวมาเป็นขั้นตอนการดำเนินการฟ้องร้องและบังคับคดีโดยเป็นการดำเนินการภายใต้บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งโดยสังเขป อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่า การทำนิติกรรมสัญญาในทางแพ่งนั้นจะไม่มีความผิดทางอาญาเข้ามาเกี่ยวข้องเลยแต่อย่างใดไม่ หากคู่สัญญาในทางแพ่งมีเจตนากระทำความผิดทางอาญาต่อคู่สัญญาอีกฝ่าย คู่สัญญาที่มีเจตนากระทำความผิดนั้นก็อาจต้องรับโทษทางอาญาตามที่ประมวลกฎหมายอาญาได้บัญญัติไว้ อาทิ ตามสัญญาซื้อขายเงิน หากผู้ที่มีเจตนาทุจริตมาตั้งแต่ต้นที่จะหลอกเอาเงินจากผู้ให้กู้โดยไม่ประสงค์จะผูกพันตามสัญญาเลย ดังนี้ผู้กู้ก็อาจจะต้องรับผิดทางอาญารฐานฉ้อโกงเงินของผู้ให้กู้ เป็นต้น ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการทำนิติกรรมทางแพ่งและความผิดอาญานั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน แต่ทั้งนี้คู่สัญญาฝ่ายที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำความผิดอาญานั้นจำเป็นต้องพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าคู่สัญญาอีกฝ่ายมีเจตนาในการกระทำความผิดอาญารฐานนั้น ๆ ต่อตนให้ได้ มิเช่นนั้น ศาลก็ไม่สามารถลงโทษผู้กระทำความผิดอาญาดังกล่าวได้ เพราะในคดีอาญาศาลต้องแน่ใจว่าจำเลยได้กระทำความผิดตามฟ้องจริง หากมีความสงสัยว่าจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่ ศาลต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นให้จำเลย กล่าวคือ ศาลต้องพิพากษายกฟ้อง

เมื่อเปรียบเทียบกับการใช้เช็คเพื่อชำระหนี้แก่กันนั้นจะเห็นว่า มีลักษณะเหมือนกับสัญญาทางแพ่งโดยทั่วไป กล่าวคือ ผู้ส่งจ่ายเช็คยอมเป็นอันสัญญาว่าเมื่อเช็คนั้นถึงกำหนดชำระเงินแล้ว ผู้ทรงเช็คโดยชอบด้วยกฎหมายจะสามารถนำเช็คนั้นไปขึ้นเงินจากธนาคาร

ได้ ทั้งนี้ไม่ว่าจะได้มีการโอนเปลี่ยนมือกันไปก็ทอดกก็ตาม⁸³ จะเห็นได้ว่าสิ่งที่ผู้ทรงเชื่คประสงค์ที่จะได้รับแท้ที่จริงแล้วคือเงินจากธนาคารนั่นเอง หากไม่มีพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ ผู้ทรงเชื่คที่ถูกธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินก็ต้องนำคดีไปฟ้องต่อศาลแพ่งตามบทบัญญัติว่าด้วยเรื่องตัวเงินหรือผู้ทรงอาจเลือกฟ้องคดีตามมูลหนี้เดิมระหว่างกันก็ได้ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นประการใดก็ต้องเข้าสู่กระบวนการดำเนินคดีแพ่งเช่นเดียวกับการดำเนินคดีแพ่งทั่วไปดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่เมื่อมีกฎหมายว่าด้วยความผิดอาญาอันเกิดจากการใช้เช็คใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน ผู้ทรงจึงเลือกที่จะดำเนินคดีอาญาต่อผู้สั่งจ่ายแทนที่จะฟ้องเป็นคดีแพ่ง ทั้งนี้ด้วยเหตุผลสองประการคือ ประการแรก การดำเนินคดีอาญานั้นสะดวกและประหยัดค่าใช้จ่ายมากกว่าการดำเนินคดีแพ่ง เนื่องจากในคดีอาญานั้นผู้เสียหายสามารถเลือกที่จะร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวนให้ดำเนินคดีแก่ผู้สั่งจ่ายเช็คที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินได้ โดยไม่จำเป็นต้องเสียค่าธรรมเนียมศาลและค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด เพราะในคดีอาญาไม่ได้บังคับให้ผู้เสียหายต้องเข้าเป็นโจทก์ร่วมกับพนักงานอัยการ ผู้เสียหายจะเข้าเป็นโจทก์ร่วมหรือไม่ก็ได้ จึงประหยัดค่าใช้จ่ายในการจ้างทนายความมาฟ้องร้องเรียกเงินตามเช็คกับผู้สั่งจ่ายเหมือนดังเช่นคดีแพ่ง และประการที่สอง เนื่องจากในคดีอาญาว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คนั้นมีระวางโทษจำคุกอยู่ด้วย ผู้ทรงซึ่งเป็นผู้เสียหายจึงนิยมใช้สภาพบังคับอันเกิดจากโทษจำคุกนี้เพื่อบีบบังคับให้ผู้สั่งจ่ายพยายามหาเงินมาชำระให้แก่ตน ทั้งนี้เป็นธรรมดาที่บุคคลทั่วไปย่อมไม่ต้องการที่จะถูกจำคุก ผู้สั่งจ่ายจึงต้องกระทำทุกวิถีทางเพื่อหาเงินจำนวนตามเช็คมาชำระให้แก่ผู้ทรงเพื่อให้ตนรอดพ้นจากการถูกบังคับโทษจำคุกในความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คดังกล่าว ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าหากผู้ทรงซึ่งเป็นผู้เสียหายเลือกให้การดำเนินคดีอาญาแทนการดำเนินคดีแพ่งกับผู้สั่งจ่ายแล้ว โอกาสที่ตนจะได้รับชำระเงินตามเช็คนั้นมีมากกว่าและรวดเร็วกว่าการฟ้องเป็นคดีแพ่ง จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าผลจากการมีโทษทางอาญาอันเนื่องมาจากการใช้เช็คนี้ ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการบีบบังคับลูกหนี้ซึ่งเป็นผู้สั่งจ่ายเช็คให้จำต้องรีบหาเงินมาชำระให้แก่เจ้าหนี้ไม่มากนักน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนเงินตามเช็คและความสุจริตของผู้สั่งจ่ายเช็คนี้

2.3.2 ปัญหาเรื่องค่าธรรมเนียมศาล

ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 150 วรรคหนึ่งบัญญัติว่า “ในคดีที่คำขอปลดปล่อยทุกข์นั้นอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ ให้โจทก์เสียค่าขึ้นศาลในศาลชั้นต้นตามจำนวนทุนทรัพย์ที่เรียกร้อง หรือราคาทรัพย์สินที่พิพาท” และตามตาราง 1

⁸³ดูประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 987 และมาตรา 914 ประกอบมาตรา 989

แบบท้ายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ได้กำหนดให้คดีที่มีค่าขอให้ปลดเปลื้องทุกข์อันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ ให้คิดค่าขึ้นศาลในอัตรา 2 บาท 50 สตางค์ ต่อทุก 100 บาท แต่สูงสุดไม่เกิน 200,000 บาท ซึ่งคดีแพ่งที่ฟ้องเรียกเงินตามเช็คนั้นก็ถือเป็นคดีที่มีทุนทรัพย์ที่ต้องเสียค่าธรรมเนียมศาลหรือที่เรียกกันว่าค่าขึ้นศาลเหมือนอย่างคดีแพ่งทั่วไปเช่นเดียวกัน แต่ในทางปฏิบัติผู้ทรงซึ่งเป็นผู้เสียหายในคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คนั้นจะฟ้องคดีอาญากับผู้สั่งจ่ายโดยไม่ได้ฟ้องเป็นคดีแพ่งด้วย สิ่งก็ตามมาก็คือผู้เสียหายจะไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมศาลเลยเพราะในคดีอาญาไม่มีการเสียค่าธรรมเนียมศาลแต่อย่างใด ดังนั้น ในแต่ละคดีความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คนั้น หากนำเงินตามเช็คพิพาททุกคดีมาคิดคำนวณเป็นค่าธรรมเนียมศาลที่จะต้องเสียในเวลายื่นฟ้องเป็นคดีแพ่งแล้วจะเห็นได้ว่าในแต่ละปีรัฐจะสูญเสียรายได้จากค่าธรรมเนียมศาลในส่วนนี้เป็นจำนวนเท่าใด ซึ่งในส่วนนี้ถือเป็นอีกหนึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นเมื่อมีพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ ซึ่งเป็นการเปิดช่องให้เจ้าหน้าที่หรือผู้ทรงเช็คซึ่งเป็นผู้เสียหายเลือกที่จะฟ้องเป็นคดีอาญาเพราะจะไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมศาลเหมือนกับการฟ้องเป็นคดีแพ่ง

2.3.3 ปัญหาการกระทำความผิดต่อรัฐ

โดยทั่วไปแล้วความผิดทางอาญาส่วนใหญ่ที่บัญญัติขึ้นไม่ว่าจะบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญาหรือบัญญัติไว้ในกฎหมายพิเศษต่าง ๆ นั้น จะมีลักษณะสำคัญที่เชื่อมโยงกับหลักศีลธรรมและสิทธิขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ อาทิเช่น สิทธิในชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน เป็นต้น อาจมีบางกรณีที่รัฐต้องการจัดระเบียบของสังคมในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ รัฐก็อาจจะออกกฎหมายบัญญัติให้การละเมิดกฎหมายในเรื่องนั้น ๆ เป็นความผิดอาญาได้โดยอาจจะไม่ต้องคำนึงว่าการกระทำนั้น ๆ จะเป็นการละเมิดหลักศีลธรรมหรือไม่ เช่น การกำหนดความผิดทางอาญาตามพระราชบัญญัติจราจรทางบก ซึ่งนักกฎหมายบางท่านเรียกกฎหมายเหล่านี้ว่ากฎหมายเทคนิค เป็นต้น อย่างไรก็ตาม บทบัญญัติของกฎหมายที่มีโทษทางอาญาเพียงอย่างเดียวอาจไม่สามารถควบคุมสังคมให้เกิดความสงบสุขเรียบร้อยได้ ถ้าปราศจากองค์กรที่จะบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายที่มีโทษทางอาญานั้น ๆ กล่าวคือ องค์กรที่จะทำให้เกิดความผิดทางอาญาซึ่งเป็นนามธรรมกลับกลายเป็นรูปธรรมขึ้นเมื่อต้องบังคับใช้กับผู้ฝ่าฝืนหรือผู้กระทำความผิด โดยองค์กรเหล่านี้ ได้แก่ ฝ่ายปกครองหรือตำรวจ พนักงานอัยการ ศาลราชทัณฑ์ และเจ้าหน้าที่ในสังกัดองค์กรดังกล่าว ซึ่งเรียกรวมกันว่าองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกระบวนการยุติธรรมทางอาญา อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าองค์กรต่าง ๆ เหล่านี้มีหน้าที่

ร่วมกันในการรักษาความสงบสุขของบ้านเมืองโดยการป้องกันปราบปรามและนำตัวผู้กระทำความผิดทางอาญามาดำเนินคดีและลงโทษตามกฎหมาย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าข้อพิพาทอันเกิดจากการใช้เช็คนั้นถือเป็นข้อพิพาทในทางแพ่ง ซึ่งควรที่จะต้องใช้มาตรการทางแพ่งในการจัดการกับข้อพิพาทที่เกิดขึ้น แต่ในทางปฏิบัติเมื่อมีการบัญญัติให้การส่งจ่ายเช็คที่ธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินเป็นความผิดทางอาญาแล้ว เจ้าหนี้หรือผู้ทรงเช็คโดยชอบด้วยกฎหมายส่วนใหญ่นิยมเลือกที่จะดำเนินคดีอาญากับลูกหนี้ผู้ส่งจ่ายเช็คตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ แทนการดำเนินคดีแพ่งโดยการร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวนให้ดำเนินคดี ผลที่ตามมา คือ เมื่อคดีว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คเป็นคดีอาญาแล้ว เจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมโดยเฉพาะตำรวจและพนักงานอัยการจำต้องดำเนินการสอบสวนฟ้องร้องและดำเนินคดีกับผู้ส่งจ่ายเช่นเดียวกับการดำเนินคดีอาญาโดยทั่วไป เมื่อคำนึงภาพรวมของรัฐ การที่รัฐต้องแบ่งงบประมาณส่วนหนึ่งมาจากภาษีของประชาชนไปใช้เพื่อการดำเนินคดีอาญาอันเกิดจากการใช้เช็คนั้นก่อให้เกิดภาระในการดำเนินคดีอาญา เนื่องจากมีคดีอาญาอันเกิดจากการใช้เช็คเป็นจำนวนมากที่ผ่านการสอบสวนจากพนักงานสอบสวน การสรุปสำนวนเห็นควรสั่งฟ้องของพนักงานอัยการ และขึ้นสู่การพิจารณาคดีในศาล โดยที่การดำเนินคดีอาญาในความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คมากกว่าร้อยละเก้าสิบจบลงที่ลูกหนี้ผู้จ่ายเช็คไม่มีเงินไต่ยื่นยอมชำระหนี้เมื่อถูกจับกุมหรือหลังจากการถูกควบคุมโดยพนักงานสอบสวน แต่ถ้าหากหาเงินไม่ทันภายในเวลาก่อนที่จะครบกำหนดเวลาควบคุมและขอผิดฟ้องฝากขัง ลูกหนี้ผู้ส่งจ่ายเช็คที่ถูกธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงินอาจถูกส่งตัวให้อัยการฟ้องเป็นจำเลยต่อศาล เมื่อถึงชั้นศาลส่วนใหญ่จะเป็นการเจรจาต่อรองระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้เพื่อประวิงคดีและการผ่อนชำระหนี้ จบลงด้วยการที่ศาลมีคำสั่งจำหน่ายคดีเมื่อเจ้าหนี้และลูกหนี้ตกลงกันได้ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้เวลาเป็นปี ก่อนที่คดีจะพ้นไปจากระบบได้มีการประเมินโดยสังเขปว่าการนัดพิจารณาคดีแต่ละครั้งรัฐมีค่าใช้จ่ายประมาณครั้งละ 3,000 – 4,000 บาท สำหรับการใช้จ่ายเป็นค่าเงินเดือนพนักงานอัยการ ผู้พิพากษา เจ้าหน้าที่ศาล และเจ้าหน้าที่ตำรวจที่มาทำหน้าที่เป็นพยานในศาลรวมทั้งเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ ตลอดจนจนค่ากระแสไฟฟ้าและค่าสาธารณูปโภคอื่น ๆ ในการดำเนินคดีเช็คโดยปกติจะมีการเลื่อนคดีประมาณ 12 ครั้ง ดังนั้นคดีเช็คในแต่ละคดีรัฐจะต้องใช้จ่ายคดีละ 36,000 – 48,000 บาท โดยประมาณ⁸⁴ นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ไม่ว่าจะเป็นเจ้าพนักงานตำรวจ พนักงาน

⁸⁴ ก่อพล ฐานะวุฑฒ์, ผู้รวบรวม, “สภาพปัญหาอันเกิดจากการใช้บังคับกฎหมายว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค.” บทบัญญัติ, เล่ม 60 ตอน 3 (กันยายน 2547) : 170-171.

อัยการ หรือศาลก็ตามต้องใช้เวลาส่วนหนึ่งไปกับการดำเนินคดีอาญาเกี่ยวกับเช็คซึ่งเป็นเรื่องของการติดตามทวงหนี้สินระหว่างเอกชนด้วยกัน จึงเป็นการผิดวัตถุประสงค์ของหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่ควรจะปฏิบัติหน้าที่เพื่อสืบสวนสอบสวน ดำเนินคดีและตัดสินลงโทษผู้ประกอบอาชญากรรมอันเป็นสิ่งที่กระทบถึงความสงบสุขทั้งของรัฐและประชาชนเพื่ออำนวยประโยชน์สุขให้แก่สังคม

2.3.4 ผลกระทบในแง่ธุรกิจจากการบังคับใช้โทษจำคุกตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค พ.ศ. 2534

ในทางธุรกิจเช็คเป็นเครื่องมือเครดิตและเป็นตราสารเปลี่ยนมือที่เป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย ถ้าการใช้เช็คเป็นไปโดยสุจริตและชอบด้วยกฎหมายย่อมอำนวยประโยชน์แก่ผู้ใช้และบุคคลผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายหลายประการ อาทิเช่น ช่วยทำให้เกิดความปลอดภัยแก่ตัวผู้ใช้ไม่ว่าจะเป็นความปลอดภัยในชีวิตหรือทรัพย์สิน ช่วยให้การชำระหนี้เป็นไปด้วยความสะดวกมากกว่าการใช้เงินสด อีกทั้งยังส่งเสริมกิจการธุรกิจการค้าในวงการค้าอีกด้วย กล่าวคือ หากต้องการให้เช็คนั้นเป็นการชำระหนี้แทนเงินสดในวันที่ยังจ่ายเช็คนั้นก็ยังสามารถทำได้ หรือถ้าต้องการให้เครดิตในการชำระหนี้ต่อกันไว้ภายในระยะเวลาก่อนที่จะถึงกำหนดก็สามารถสั่งจ่ายเช็คลงวันที่ล่วงหน้า (post-dated cheque) ให้แก่กันได้เช่นกัน นอกจากนี้ผู้รับเช็คเพื่อชำระหนี้ไว้โดยชอบด้วยกฎหมายก็ยังสามารถนำเช็คดังกล่าวไปแลกเงินสดมาเป็นทุนหมุนเวียนต่อไปได้ เป็นต้น จะเห็นว่าประโยชน์ของการใช้เช็คในวงการค้าและธุรกิจนั้นมีมากมายหลายประการด้วยกัน ซึ่งอาจกล่าวโดยรวมได้ว่าการใช้เช็คนั้นมีส่วนช่วยในการส่งเสริมเศรษฐกิจการค้าภายในประเทศที่สำคัญประการหนึ่งนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ในมุมมองของผู้รับเช็คในการชำระหนี้ เป็นที่แน่นอนว่าย่อมต้องการให้เช็คที่ตนได้รับมานั้นสามารถขึ้นเงินจากธนาคารได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือบุคคลดังกล่าวต้องการให้เช็คนั้นมีความน่าเชื่อถือและสามารถใช้ได้เสมือนการชำระหนี้ด้วยเงินสด ในกรณีที่การใช้เช็คในประเทศใดประสบปัญหาเรื่องความน่าเชื่อถือของเช็ค ผลที่ตามมาคือทำให้วงการธุรกิจการค้าในประเทศนั้น ๆ มีแนวโน้มที่จะไม่ยอมรับเช็คเพื่อชำระหนี้แก่กัน ดังนั้น ความน่าเชื่อถือของเช็คจึงมีความสำคัญมากเพราะเป็นตัวกำหนดว่าเช็คจะได้รับความยอมรับมากเพียงใด ด้วยเหตุนี้จึงทำให้รัฐต้องสรรหามาตรการต่าง ๆ เพื่อสร้างความเชื่อถือให้กับการใช้เช็ค ซึ่งหนึ่งในมาตรการที่สามารถสร้างความเชื่อถือให้แก่การใช้เช็คได้เร็วที่สุดมาตรการหนึ่งก็คือการนำโทษทางอาญามาใช้ลงโทษผู้สั่งจ่ายในกรณีที่ธนาคารได้ปฏิเสธการจ่ายเงินตามเช็ค อย่างไรก็ตาม ในทางกลับกัน

หากพิจารณาตัวบุคคลผู้สั่งจ่ายเช็คแล้ว ย่อมจะปฏิเสธไม่ได้ว่าการมีโทษทางอาญาอันเนื่องมาจากการใช้เช็ค ส่งผลกระทบต่อตัวผู้ใช้เช็คเป็นอย่างมากเช่นกัน เนื่องจากถ้าหากการใช้เช็คเพื่อชำระหนี้ในทางแพ่งนั้นอาจมีความรับผิดชอบทางอาญาตามมาโดยผู้สั่งจ่ายอาจจะต้องถูกดำเนินคดีอาญาและถูกบังคับโทษจำคุกในความผิดดังกล่าวมาแล้ว ผู้ใช้เช็คโดยสุจริตก็เกิดความไม่มั่นใจในการเริ่มใช้เช็คเพื่อชำระหนี้ให้แก่กันตั้งแต่เริ่มแรกหรือที่กำลังใช้เช็คอยู่ก็อาจจะเลิกใช้ต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าไม่มีการดำเนินธุรกิจการค้าใดที่ปราศจากความเสี่ยงที่เกิดจากปัจจัยต่าง ๆ รอบด้าน ดังนั้น ความน่าเชื่อถือที่รัฐใช้กลไกความรับผิดชอบทางอาญาสร้างขึ้นมา ก็อาจส่งผลกระทบต่อความมั่นใจในการใช้เช็คโดยผู้สั่งจ่ายได้ และย่อมส่งผลกระทบต่อระบบธุรกิจการค้าหากผู้ใช้เช็คลดน้อยลง

ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดในบทนี้ ผู้เขียนมุ่งหวังที่จะชี้ให้เห็นถึงลักษณะความผิดและขั้นตอนการดำเนินคดีอาญา รวมถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการบังคับใช้โทษจำคุกตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ ว่ามีขอบเขตและมีปัญหาที่เกิดขึ้นจากการบังคับใช้กฎหมายฉบับนี้มากน้อยเพียงใด เพื่อนำไปสู่การพิจารณาและวิเคราะห์ถึงความเหมาะสมของการกำหนดความรับผิดชอบทางอาญาอันเนื่องมาจากการใช้เช็ค อย่างไรก็ตามมาตรการทางอาญาภายใต้พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็คฯ ถือเป็นเพียงมาตรการหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในการสร้างความเชื่อถือให้กับการใช้เช็คเท่านั้น ยังคงมีมาตรการอื่น ๆ ที่สามารถนำมาใช้เพื่อสร้างความเชื่อถือให้กับการใช้เช็คอยู่อีก แม้ว่ามาตรการดังกล่าวอาจจะถูกนำมาใช้น้อยมากหรือยังมิได้ถูกนำมาใช้เลย รายละเอียดของมาตรการต่าง ๆ เหล่านี้ผู้เขียนจะนำรายละเอียดมากล่าวถึงในบทต่อไป